

pópiszelní nr JI: 456/1087

VI 104

10

wprowadz.
lutym 1996
M. W. W. W.
gen. 2004

FUNDACJA ELŻBIETY ZAWACKIEJ
Arca...
87-100...
NIP 056 16 57 147; 1 230 870 02 736
KRS 00000 41692
Nr r-ku 82 1090 1506 0000 0000 5002 0244

Rypin

Poz - AK

* Dulczewski Zygmunt J.
ps. „Epos”, „Odroważ”

JI: 456/1087 Pom.

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI *Dulczewski Zygmunt*
M: 456/1087-30
Pyzin POZ-AK

I. Materiały dokumentacyjne

- I/1 – relacja właściwa *k. 7 s. 1-7*
I/2 – dokumenty (sensu stricto) dot. osoby relatora *k. 4 s. 1-4*
I/3 – inne materiały dokumentacyjne dot. osoby relatora —

II. Materiały uzupełniające relację *k. 2 1 s. 1-33*

III. Inne materiały (zebrane przez „relatora”): —

- III/1 – dot. rodziny relatora —
III/2 – dot. ogólnie okresu sprzed 1939 r. —
III/3 – dot. ogólnie okresu okupacji (1939–1945) —
III/4 – dot. ogólnie okresu po 1945 r. —
III/5 – Inne... —

IV. Korespondencja

M. G. Zawacka i Fundacja *k. 7 s. 1-7*

V. Wypisy ze źródeł [tzw.: „nazwiskowe karty informacyjne”] *k. 10*

VI. Fotografie *biał i kolorografii*

I/1. Relacja - Dulcewski Zygmunt

1. Relacja z działalności konspiracyjnej
spisana przez Zygmunta Dulcewskiego
5.01.1992r. i opis, oryg. k. 5 s. 1-5
2. Lista odsuszenia Zygmunta Dulcewskiego,
rekp. oryg. (prośba o a. Hauke dot. ds. -
Środ. „Pomniki” - Świat. Zw. Ł. AK - Okręg
Wielkopolskie), rekpis oryg. k. 2 s. 6-7

1.

Zygmunt Dulczewski
ul. Grochowska 11 m. 1
60-568 Poznań, tel. 679-118

Relacja żołnierza Armii Krajowej
/wg. schematu PTS/

I. Dane osobiste

1. Dulczewski Zygmunt Józef
2. Ur. 5 października 1916 r. w Kaźmierzowie, były pow. lipnowski, obecnie woj. toruńskie.
3. Rodzice: Feliks i Feliks z domu Lewandowska
4. Ojciec: rolnik
5. Wykształcenie: Dyplom Wyższego Katolickiego Studium Społecznego w Poznaniu - w kwietniu 1939 r. Dyplom Magistra filozofii w zakresie socjologii - w czerwcu 1947 r. Stopień naukowy doktora socjologii - w grudniu 1951 r. Stopień naukowy docenta nauk humanistycznych w zakresie socjologii /dr habilitowanego/ w kwietniu 1955 r. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego - w październiku 1973 r. Tytuł naukowy profesora zwyczajnego - w lutym 1981 r.
Wszystkie stopnie naukowe i tytuły naukowe uzyskałem na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
6. Obecny adres: ul. Grochowska 11 m. 1, 60-277 Poznań, tel. 679-338.

II. Okres przedwojenny

1. Student:
 - a/ Wyższego Katolickiego Studium Społecznego w Poznaniu - do kwietnia 1939 r.
 - b/ Uniwersytetu Poznańskiego /pedagogika i socjologia/ - zaliczone trzy lata do września 1939 r.
2. Dwuletnie szkolenie wojskowe (i obóz letni w Działdowie) prowadzone przez Dowództwo Legii Akademickiej przy Uniwersytecie Poznańskim /korzystałem z odroczenia zasadniczej służby wojskowej/.

III. Okres okupacji do maja 1945 r.

1. Praca zawodowa:

- a/ Sekretarz w Parafialnym Urzędzie Stanu Cywilnego w Rogowie, pow. Rypin - do 31.VII.1941 t.j. do czasu przejęcia urzędów stanu cywilnego przez władze niemieckie.
- b/ Buchalter w Komisarycznym Zarządzie Majątku Nadród, gm. Rypin - przez jeden miesiąc t.j. do końca sierpnia 1941 r.
- c/ Urzędnik w administracji tzw. Amtsbezirk Rogowo, pow. Rypin / w działach: Stanu Cywilnego, Biura Meldunkowego, Obrony Przeciwpożarowej, Zarządu Policyjnego/ - do końca marca 1942 r.
Zrezygnowałem z tej pracy po odmowie podpisu niemieckiej listy narodowej tzw. "Volkslisty" do czego, jako znający język niemiecki, byłem usilnie nakłaniany.
- d/ Robotnik leśny w Lesnictwie Bór Królewski, Nadleśnictwo Skępe, pow. Lipno - do końca okupacji tj. do 21 stycznia 1945 r. / w tym dniu wycofały się z mojego terenu ostatnie oddziały armii niemieckiej /.

2. Dnia 1 maja 1940 r. zostałem zaprzysiężony przez kapitana Antoniego Zielińskiego / organistę / z Rypina jako członek nierz. Związku Walki Zbrojnej "Znak". Odbyło się to w Rogowie, w moim mieszkaniu. Kpt. A. Zieliński przyjechał wówczas do mnie.

3. Sam dokonałem zaprzysiężenia następujących członków Armii Krajowej:

1. Zygmunt Mirecki, pp. wykształcenie średnie, mieszkaniec gminy Rogowo. Po wojnie pracował w Rypinie. Zmarł kilkanaście lat temu.

2. Edwin Grodzki, kpr., wykształcenie średnie. Zbiegł z niewoli niemieckiej. Potem wyjechał w Łomżyńskie. Od dziesięciu lat nie żyje.

3. Józef Malinowski, mieszkaniec Rogowa, pow. Rypin. Robotnik

leśny w Leśnictwie Bór Królewski, gm. Skępe. Przewoził dla mnie broń z Rogowa do Szczekarzewa, gm. Skępe, gdzie mieszkałem pracując w leśnictwie. Obecnie nadal mieszka i pracuje w Rogowie Gm. Rypin.

*dowidome
pij od St. Sm.
rypińskiego*

4. Gajowy z Leśnictwa Bór Królewski, którego nazwiska nie pamiętam. Pracował w rewirze położonym w kielunku Chrostkowa, pow. Rypin. Latem 1944 roku został rozstrzelany przez niemiecką grupę operacyjną tzw. "Jagdkommando". (Jeździli samochodem i strzelali do młodych mężczyzn-Polaków jak do kaczek, bez pytania o jakiegokolwiek powody). Kilka miesięcy wcześniej poleciłem mu przekazanie ważnej informacji - via Chrostkowo - do Kpt. Zielińskiego w Rypinie.

VmVg

Byłem Komendantem grupy ~~zakładowej~~ ^{gminy} Rogowo i pełniłem tę funkcję także po przeniesieniu się na pogranicze pow. lipnowskiego /Bór Królewski/. Wówczas - na polecenie kpt. Zielińskiego nawiązałem łączność z komórką gminy Skępe. O ile dobrze pamiętam byli to bracia Lulińscy, mieszkający niedaleko szosy za Wymyslinem, po lewej stronie, w kierunku Lipna. Zostali oni potem aresztowani - o czym jeszcze napiszę.

4. Pamiętam tylko własny pseudonim " E p o s ".

Nie prowadziliśmy żadnej listy imiennej, żadnych zapisów. Nie było żadnej pisemnej dokumentacji naszej działalności - chyba że w sobie tylko wiadomy sposób dokumentował ją kpt. Zieliński. Ja nic o tym nie wiem. Byliśmy bardzo ostrożni. Może dzięki temu nikt z naszej grupy nie został aresztowany. Kpt. Zieliński wiedział jednak tylko o liczbie "moich ludzi" - nie znał ich nazwisk. O swojej działalności podam kilka szczegółów.

1. Pracując w Urzędzie Gminnym /"Amtskomissar Rogowo"/ i prowadząc dział ewidencji ludności / zameldowania, wymeldowania, wystawianie dowodów osobistych /tzw. "Personalausweisów"/ zaopatrywałem " w potrzebie" różne osoby w tak zwane lewe dokumenty.

Otrzymywały je m.in. osoby polecane jako tzw. "przerzuty" z Niemiec /najczęściej z robót przymusowych w Prusach Wschodnich/ do Generalnej Gubernii lub na Wschód /białostockie, łomżyńskie itp./.

2. Odwiedzałem od czasu do czasu ~~dwego~~ krewnego Przemysława Winiarskiego w Toruniu, by w jego kryjówce słuchać radia londyńskiego. Wiadomości ~~te~~ kolportowałem potem drogą ustnej propagandy w swoim terenie (a dzięki swojej pracy kontakty z ludźmi miałem ułatwione).

3. W czasie akcji tzw. "Eindeutschungu" - marzec 1942 - uzyskałem dostęp do tajnych instrukcji dla przedstawicieli władz niemieckich o postępowaniu wobec osób, które odmówią podpisu "Volkslisty". Ponieważ instrukcje te świadczyły wyraźnie, że nie należy spodziewać się natychmiast poważniejszych represji /zwolnień z pracy i wysyłania do obozów koncentracyjnych etc / - mogłem ostrzec wielu znajomych Polaków pracujących w urzędach i różnych instytucjach niemieckich (- którym zaproponowano podpisanie "Volkslisty"), żeby nie podpisywali. Za to ostrzeżenie dziękowało mi bezpośrednio lub pośrednio co najmniej około trzydzieści osób w powiecie rypińskim. Nie podpisali i nic im się nie stało.

4. Pracując w Leśnictwie Bór Królewski /leśniczówka Kamienica, gm. Skępe/ uzyskałem za pośrednictwem leśniczego Maksymiliana Szuberta /który z kolei zdobył tę informację od żandarma niemieckiego dość życzliwego Polakom/, wiadomość, że żandarmeria w Skępem ma pod obserwacją dom polski pod Wymyślinem, podejrzewając jego mieszkańców o działalność konspiracyjną. Chodziło dokładnie o dom, w którym znajdował się mój punkt kontaktowy z AK w powiecie lipnowskim i o ile dobrze pamiętam byli to bracia Lulińscy. Miesiąc wcześniej przekazałem im komunikat od kpt. Zielińskiego w Rypinie. Oczywiście podałem natychmiast informację do Rypina moją drogą kontaktową przez Chrostkowo. Nie wiem, czy wyciągnięto z tej in-

formacji w porę odpowiednie wnioski. Niestety, w dwa tygodnie później mieszkańcy tego domu zostali aresztowani.

Nie będę starał się spisywać różnych innych drobnych akcji pomocy etc. Nie przeprowadziliśmy natomiast żadnej potyczki zbrojnej, nie wysadziliśmy w powietrze niemieckiego transportu etc. Nie mam więc ^{nic} do zaraportowania o wielkich czynach bojowych.

V M49
Kpt. A. Zieliński powiedział mi, że biorąc pod uwagę moje wyszkolenie wojskowe w Legii Akademickiej i odpowiedzialną pracę na stanowisku komendanta grupy AK mianuje mnie podporucznikiem. Nie potwierdził jednak tego na piśmie i dlatego nigdy nie zabiegałem o przyznanie mi tego stopnia po wojnie.

IV Okres powojenny

Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Poznańskim objąłem stanowisko starszego asystenta przy Katedrze Socjologii tego Uniwersytetu. W 1951 r. musiałem to stanowisko opuścić ze względu na likwidację studiów socjologicznych na wyższych uczelniach polskich w okresie stalinowskim. Pracowałem przez jakiś czas na pracach zleconych w Zakładzie Historii Czasopiśmiennictwa PAN kierowanym przez prof. Józefa Chałasińskiego, a następnie jako nauczyciel historii w Technikum Księgarskim w Poznaniu. Od 15 maja 1956 r. wróciłem do swej właściwej pracy zawodowej obejmując w Instytucie Zachodnim w Poznaniu kierownictwo Pracowni Socjologicznej z zadaniem prowadzenia ~~pracy~~ badań terenowych na Ziemiach Zachodnich. W 197^b r. objąłem etat profesora w Instytucie Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie pracowałem aż do przejścia na emeryturę w 1986 r./Przez trzy lata pełniłem funkcję dyrektora Instytutu/.

V Dokumentacja

Nie posiadam żadnej dokumentacji dotyczącej działalności konspiracyjnej. Mam jedynie dokument niemiecki tzw. "Arbeitsbuch" potwierdzający moje kolejne miejsca pracy w okresie okupacji.

Poznań, dnia 5 stycznia 1992 r.

Sygnatury

1. Złoty Krzyż Zasługi, 13 maja 1960 prezydent w Warszawie 6
2. Lubuska Nagroda Kulturalna za osiągnięcia w dziedzinie badań socjologicznych na Z. Lubuskiej, 1961 AD. 11.2004
3. Nagroda miesięcznika "Odra" za rok 1963 (razem z A. Kunickim) za "Pamiętniki Osiedleńców Ziemi Odrykandy"
4. Nagroda Rzeszowa Miasta Poznania i Województwa Poznańskiego za rok 1964, Mi 23 lutego 1965
5. Medal: XX rocznica wyzwolenia Poznania i Wielkopolski 23 lutego 1945-1965
6. Odznaka Honorowa m. Poznania, 1965
7. Tytuł Honorowego członka Lubuskiego Towarzystwa Kultury w Ziel. Górze, 2. III. 1968
8. Odznaka Honorowa za zasługi w rozwoju woj. zielonogórskiego, 1970
9. Nadanie godności zasłużonego działacza Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich, W-wa 12. III. 70
10. Polonia z Chacina, W-wa 1970
11. Złota Odznaka Lubuskiego Towarzystwa Kultury, 1972
12. Medal z okazji XV-lecia Lubuskiego Towarzystwa Kultury, Ziel. Góra, 26. XI. 1972
13. Medal: ze spotkania Uczonych polskiego podrodzenia - "Rok Nauki Polskiej", 1973
14. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski 28 września 1975 - Polonia Lechicko
15. Dyplom za wybitne osiągnięcia w dziedzinie umacniania patriotycznej wiary Polonii z Chacina, W-wa 20. 10. 1975
16. Kongres Uczonych Polskiego Podrodzenia - medal pamiątkowy, W-wa - Kraków, 1979
17. Odznaka Honorowa za zasługi w rozwoju woj. konarskiego, 1979
18. Nagroda ministra Nauki, szkolnictwa wyższego i Techniki - indywidualna - st II, W-wa, 1 październ. 1983
19. Medal 40-lecia Polski Ludowej, 1984
Odszkodowania Z. Dubrowskiego

20. Polska Akademia Nauk - wydruki i Nauk Społecznych
Naukowa Wydziału na rok 1985 7
w zakresie socjologii, im Ludwika Krywickiego,
za pracę pt.: Floman Znaniecki - życie i dzieło,
13 grudnia 1985

21. Nagroda ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
indywidualna - stopnia I-go, wwa, 1 października 1986

22. Odznaka Honorowa "zasłużonemu Opolszczyźnie", 1986

23. Zasłużony Pracownik PRL, 1986

24. Medal Rodła, 25 listopada 1987

25. Medal Komisji Edukacji Narodowej, 12 października 1989

26. Słuzi Armii Krajowej, 28 października 1994

#

- Odznaka Aik - Okręg Pomorze, 1939-1945

- Medal Polish National Alliance - za. Narodowy
Polski, Chicago, IL, Dedication June 1977

- Medal Unio. A. Mickiewicza w P-niu

- Dyplom honorowego członka stow. działaczy kultury
morskiej za "wybitne zasługi w rozwijaniu kultury morskiej
wśród społeczeństwa" #, Gdynia 1977

26 października 1973

nadano tytuł profesora nadzwyczajnego
nauk humanistycznych

19 lutego 1981

nadano tytuł profesora zwyczajnego
nauk humanistycznych

a z dniem 1 marca 1981 powołano na
stanowisko prof. zwyczajnego w UAM w P-niu

1/2. Dokumenty dotyczące reletora: Dulcewski
Zygmunt

1. Kserokopia oryg. wpisu nr 690 z
1936 Uniwersytetu Poznańskiego k. 1 s. 1
2. Kserokopia str. „księżecki legityma-
cyjnej” L. 23587 studenta wydziału
humanistycznego z 7.12.1936r. k. 1 s. 2
3. Kserokopia stron z indeksem z
roku akademickiego 1936/37 i 1938/39
- wydz. humanistyczny k. 2 s. 3-4

Nr 690 ex 19 36.

NOS RECTOR ET DECANUS

FACULTATIS

liberarum

IN UNIVERSITATE POSNANIENSI LECTURIS SALUTEM IN DOMINO!

Notum ac manifestum esse volumus omnibus et singulis,

Dominum *Dr. Siginimianum Dubajewski*
oriundum *Wojniawo*

anno 1916 in Album Universitatis Posnaniensis Facultatis
liberarum rite relatum esse.

Id, quod manu propria et sigillo Universitatis praesentibus
addresso testatur.

Poznaniae, die *11. mensis Decembris* Anno 19 *36.*

Rector, UNIVERSITATIS

Herberta Thom

h. t. DECANUS FACULTATIS

[Signature]

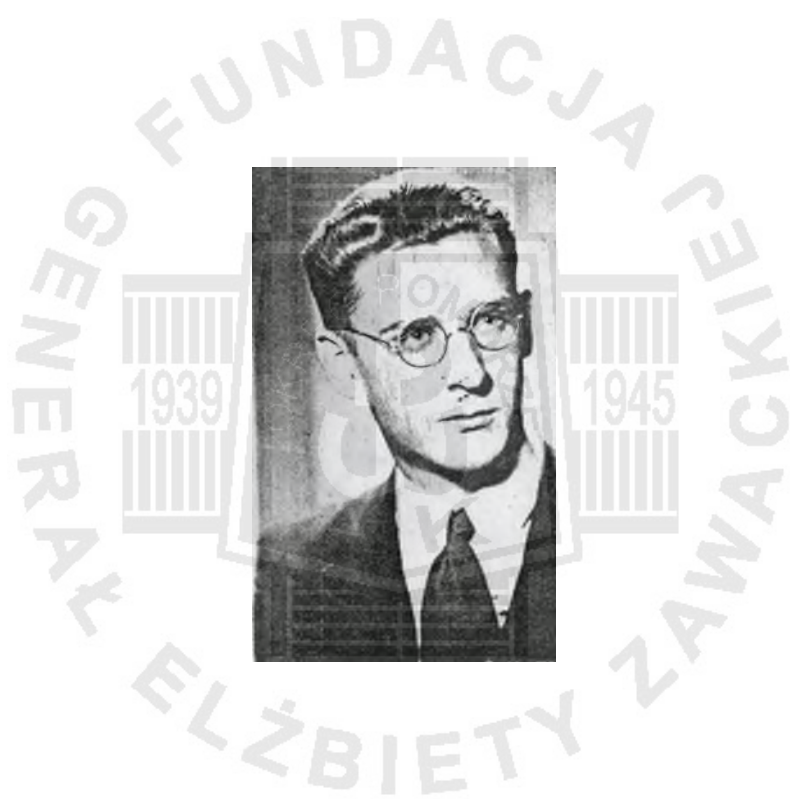
Drukarnia Uniwersytetu Poznańskiego

Podpis własnoręczny studenta

[Signature]

597
677
384

Semestr 7
resp. trymestr 7

Rok Akademicki 1936/37

1 L Uniwersytet Poznański. Wydział humanistyczny

Nazwisko wykładowego	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub semin.)	Liczba godzin	Poświadczenie Kwestora o dokonanym wpisie i opłatach	Potwierdzenie zgłoszenia się studenta (nomen receiptum)	Poświadczenie Profesora, kollokwia lub egzaminu i t. p.	Uwagi i potwierdzenia okresu naukowego (semestr resp. trymestr)
Prof. Sobeski M.	Kant I	3	Wpisano 30 opłata 30			
Sobeski M.	Basady	1	opłacono 60			
Prof. Blachowski S.	Estetyka	2	Wpisano 20 opłata 20			
Blachowski S.	Psychologia ogólna	2	Wpisano 20 opłata 20			
Prof. Wiegner A.	Logika i epistemologia	4	Wpisano 40 opłata 40			
Wiegner A.	Logika i epistemologia	2	Wpisano 20 opłata 20			
Prof. Wachowski H.	Proseminarium	2	Wpisano 20 opłata 20			
Prof. Smardecki S.	Oratorstwo starożytności	4	Wpisano 40 opłata 40			
Prof. Rybicka L.	Wstęp do filozofii	2	Wpisano 20 opłata 20			

Semestr
resp. trymestr 17

Rok Akademicki 1938/39

9 L Uniwersytet Poznański. Wydział humanistyczny

Nazwisko wykładającego	Tytuł wykładu (ćwiczeń lub semin.)	Liczba godzin	Poświadczenie Kwestora o dokonanym wpisie i opłatach	Potwierdzenie zgłoszenia się studenta (nomen receiptum)	Poświadczenie Profesora, kolokwia lub egzaminy i t. p.	Uwagi i potwierdzenia okresu naukowego (semestr resp. trymestr)
Prof. dr. Bykowski L.	Basady polskie. pedagogiki no- rodowej	1				
Dr. doc Tymc	Epoka Stuart. Kowarskiego	1				
Dr. Fryer	Obraz drugor. wychowania	2				
Dr. Wachowski	Seminarium pedagogiczne	2				
Dr. Posadny	Brze's wycło- wanie powiad- kowe	1				
Dr. Wład. J.	Wstęp teologiczny i administracy- jny	1				
Dr. dr. doc Krykowski	Psychologi- zacji	2				
Prof. w. dr. Stęśki M.	Filozofia Otwarcie	3				
Prof. Bachowski	Leop. przy obtopi pedagogiczny	2				

II. Materiały uzupełniające relacje -
Dulcewski Zygmunt

1. art. Kwilecki A., Sylwetka naukowa Zygmunta Dulcewskiego, Puch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok XLIV, zeszyt 1, 1987, s. 116-125, oryg. (wzbitka) k. 6 s. 1-11
2. art. Szafrań-Bartoszek A., Działalność prof. dra Zygmunta Dulcewskiego..., Przegląd Zachodni, nr 2/1987, s. 105-109, wzbitka 1939 OKRĄG 1945 k. 8 s. 12-26
3. Nowicka Z., biogram „Dulcewski Zygmunt”, napis-2 wersje k. 5 s. 27-31
4. Nowicka Z., biogram „Dulcewski Zygmunt”, [4:] Stow. biograficzny kosp. pomorskiej 1969-1945, Toruń 1994, z. 1, s. 63, kserokop. k. 1 s. 32
5. Nowicka Z., „Odesali no, wieznie wartki...”, napis, kserokop. k. 1 s. 33

poz. 1

1.

*Profesorowi Zygmuntowi Dulczewskiemu
w siedemdziesięciolecie urodzin
i czterdziestolecie pracy naukowo-dydaktycznej*

2

SYLWETKA NAUKOWA ZYGMUNTA DULCZEWSKIEGO

Pierwszy kontakt Zygmunta Dulczewskiego z Poznaniem i Wielkopolską miał miejsce w 1929 r. z okazji Powszechnej Wystawy Krajowej, którą zwiedził wspólnie z harcerską wycieczką szkolną. Był to ważny moment w jego życiu: świetna organizacja wystawy, czysto i wzorowo przygotowane na przyjęcie gości miasto, wzbudziły w 12-letnim chłopcu chęć zamieszkania w nim. Pragnienie to zrealizował po ukończeniu gimnazjum, gdy rozpoczął wyższe studia pedagogiczne i socjologiczne. Wówczas zetknął się ze znakomitościami polskiej socjologii. Na Uniwersytecie Poznańskim znalazł się pod silnym wpływem osobowości i autorytetu naukowego prof. Floriana Znanieckiego. Równocześnie był słuchaczem na Wyższym Katolickim Studium Społecznym (uczelni założonej przez prymasa Polski, kardynała Augusta Hlonda), w którym socjologię i psychologię wykładał dr Tadeusz Szczurkiewicz. Ten ostatni przyciągnął go do organizowanych przez siebie badań nad bezrobotnymi miasta Poznania. Te pierwsze kontakty z Poznaniem i poznańskimi socjologami zaważyły na tym, że całą swą późniejszą działalność badawczą Z. Dulczewski związał z poznańskim środowiskiem naukowym. Jednakże zmienne i trudne losy kraju, rodziny, także socjologii polskiej spowodowały, że najpierw kształcenie się, a następnie praca naukowa Z. Dulczewskiego natrafiały na przeszkody i były przerywane. Z. Dulczewski należy do tego pokolenia uczonych polskich, którzy nie mogli w pełni poświęcić nauce najlepszych lat swojej młodości: nie pozwalały na to warunki materialne i skomplikowane losy życiowe.

Urodzony 5 października 1916 r. w Kaźmierzewie (dzisiejsze woj. toruńskie), z rodziców posiadających gospodarstwo rolne, został wczesnie osierocony. Oparcie znajdował u starszego brata Henryka, nauczyciela i działacza społecznego w Tuchowie, którego pomoc umożliwiła Mu naukę. Uczył się w Płocku, tam otrzymał świadectwo dojrzałości (w 1935r.). Rozpoczęte na UP studia przerwał wybuch wojny we wrześniu 1939 r. Z. Dulczewski musiał wówczas opuścić Wielkopolskę. W czasie okupacji pracował jako robotnik leśny na terenie powiatów rypińskiego i lipnowskiego. Najbliższa rodzina doznała prześladowań ze strony okupanta. Dwaj bracia zostali zesłani do obozów koncentracyjnych — Henryk zmarł w Dachau w 1940 r. Szwagier — nauczyciel — został zamordowany przez hitlerowców w Rypinie jesienią 1939 r. W latach 1940 - 1945

Z. Dulczewski działał w polskim ruchu oporu; w AK był komendantem odcinka pogranicza dwóch powiatów: rypińskiego i lipnowskiego. M. in. przeprowadzał akcję przerzutów i ukrywania zbiegłych jeńców wojennych oraz przeciwdziałał wciąganiu Polaków na niemiecką listę narodową (tzw. volkslistę). Działalność ta stała się podstawą do przyznania mu w latach powojennych członkostwa w ZBoWiD.

Jak zaznaczyliśmy, studia uniwersyteckie przed wojną związały go trwale z Poznaniem i Wielkopolską. Toteż wkrótce po wyzwoleniu w 1945 r. wrócił do Poznania: pracując jako urzędnik w Zarządzie Miejskim, równolegle kontynuował studia. Po złożeniu egzaminu magisterskiego objął na propozycję prof. T. Szczurkiewicza z dniem 15 maja 1947 r. etat starszego asystenta przy Katedrze Socjologii UP. Lata 1947 - 1951 to okres pracy Z. Dulczewskiego na uniwersytecie. Najpierw poświęcił wiele czasu urządzaniu warsztatu naukowego Katedry Socjologii, wyposażeniu jej w sprzęt i aparaturę naukową, skompletowaniu rozproszonego w czasie okupacji księgozbioru itp. Odbywał w tym celu liczne podróże do antykwariatów miast uniwersyteckich w całej Polsce, a także do zabezpieczonych księgozbiorów poniemieckich na Ziemiach Odzyskanych. Drugą pasją młodego pracownika nauki stały się badania socjologiczne na Ziemiach Odzyskanych. Włączył się do prowadzonych pod kierunkiem prof. T. Szczurkiewicza badań nad tworzeniem się nowych społeczności na Ziemi Lubuskiej oraz nad osadnictwem rybackim na wybrzeżu Pomorza Zachodniego. Badania nad osadnictwem rybackim i tworzeniem się nowych kadr rybołówstwa morskiego absorbowaly go przez wiele lat i w późniejszym okresie opublikował na ten temat kilka rozpraw naukowych oraz książkę pt. *Rybacy bałtyccy. Zagadnienie stabilizacji społeczno-zawodowej*, Warszawa 1973.

Po 1950 r. — w związku ze znacznymi ograniczeniami swobód prowadzenia terenowych badań socjologicznych — Z. Dulczewski, podobnie jak wielu jego kolegów asystentów, zwrócił swoje zainteresowania ku badaniom z pogranicza historii i socjologii. W 1951 r. złożył egzamin doktorski na podstawie dysertacji pt. *Walka o szkołę na wsi galicyjskiej w świetle stenogramów Sejmu Krajowego 1861 - 1914*. Praca ta ukazała się drukiem w 1953 r. Materiały do jej napisania zbierał w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie.

W 1952 r. rozstał się z pracą uniwersytecką. Pracował kolejno: w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej, w Instytucie Przemysłu Włókien Łykowych (w dokumentacji naukowo-technicznej) oraz przez kilka lat jako nauczyciel historii w szkolnictwie średnim. Nie przerwał jednak całkiem w tym okresie pracy badawczo-naukowej. Wynikiem jego studiów historyczno-socjologicznych były ogłoszone drukiem rozprawy na temat czasopiśmiennictwa Wielkopolski w XIX w. oraz książka pt. *Z dziejów prasy ludowej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1848 - 1850*, Warszawa 1957.

Październik 1956 r. otworzył nowe perspektywy przed polską socjologią: powstały możliwości reaktywowania katedr i instytutów socjologicznych, tworzenia nowych placówek i prowadzenia znowu terenowych badań. W okresie tym zaczyna się też nowy ważny rozdział w życiu i działalności Z. Dulczewskiego. Zniesienie ograniczeń w rozwoju socjologii wyzwala w 40-letnim wówczas doktorze wielką energię w pracy organizacyjno-naukowej, pomysłowość badawczą, umiejętność przyciągania współpracowników, inicjatywy wydawnicze.

W 1956 r. przystępuje — na propozycję dyrekcji Instytutu Zachodniego w Poznaniu — do organizowania Sekcji Socjograficznej (przekształconej później w Zakład Socjologii Instytutu Zachodniego), której zostaje kierownikiem. Sekcja staje się ośrodkiem reaktywowanych badań socjologicznych nad Ziemiami Zachodnimi, a w uruchomionej w ramach jej działalności serii wydawniczej Instytutu Zachodniego „Ziemie Zachodnie — Studia i Materiały” publikuje się szereg wartościowych prac polskich socjologów (m. in. studia Stefana Nowakowskiego nad ludnością Opolszczyzny, Ireny Turnau nad mieszkańcami Wrocławia, Kazimierza Żygulskiego nad repatriantami i in.). Poważnym osiągnięciem tego okresu jest przeprowadzenie w latach 1956 - 1957 konkursu Instytutu Zachodniego na „Pamiętnik osadnika Ziem Odzyskanych”, którego plon zostaje wszechstronnie wykorzystany pod względem wydawniczym i popularyzacyjnym. Z inicjatywy i przy aktywnym współudziale Z. Dulczewskiego zostają zorganizowane dwa kolejne konkursy: konkurs Instytutu Zachodniego i miesięcznika „Nurt” na pamiętniki młodzieży urodzonej na Ziemiach Zachodnich (w 1966 r.) oraz konkurs Instytutu Zachodniego, Towarzystwa Przyjaciół Pamiętnikarstwa i Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich na pamiętniki mieszkańców Ziem Zachodnich (w 1970 r. z okazji 25-lecia powrotu tych ziem do Polski). Materiały z obu tych konkursów zostały również wykorzystane w szeregu publikacji¹.

Doświadczenia wyniesione z organizacji tych konkursów i teoretyczne uogólnienia ich wyników zapewniły Z. Dulczewskiemu pozycję czołowego znawcy metody autobiograficznej w socjologii i dały podstawę do wypracowania wzorca organizacyjnego konkursu naukowego na pamiętniki².

Drugim poważnym osiągnięciem Z. Dulczewskiego w owym czasie jest zorganizowanie najpierw w latach 1957 - 1959, a następnie w latach

¹ Do najważniejszych publikacji pamiętnikarskich należą: *Pamiętniki osadników Ziem Odzyskanych*, Poznań 1963, II wyd. 1970; *Młode pokolenie Ziem Zachodnich. Pamiętniki*, Poznań 1968; *Mój dom nad Odrą. Pamiętniki i wspomnienia*, Zielona Góra 1976; *Drugie pokolenie. Wspomnienia mieszkańców zachodnich i północnych ziem Polski*, Poznań 1978.

² Zob. m. in.: Z. Dulczewski, *O planowe i kompetentne organizowanie konkursów na pamiętniki*, *Pamiętnikarstwo Polskie* 1971, nr 1.

1968 - 1969 kolejnych, systematycznych badań terenowych w wybranych miejscowościach Ziemi Zachodnich (głównie na Ziemi Lubuskiej, również na Pomorzu Zachodnim)³. Tego rodzaju badania, powtórzone po pewnym czasie, umożliwiające analizę porównawczą, stanowią rzadkość nie tylko w polskiej socjologii. W badaniach tych Z. Dulczewski ujawnił cechy nieprzeciętnego organizatora, które można było obserwować również w innych, późniejszych jego przedsięwzięciach. Wykazywał mianowicie żelazną konsekwencję w realizacji wszystkich etapów postępowania naukowego: opracowywał i ogłaszał drukiem koncepcję i założenia badań; organizował zespoły; przygotowywał badania od strony metodologicznej, finansowej, technicznej; udzielał indywidualnych konsultacji; zwoływał seminaria i narady badaczy; odbywał spotkania robocze z przedstawicielami władz terenowych, działaczami kulturalnymi i praktykami społecznymi, w czasie których przekazywano wyniki i spostrzeżenia mogące okazać się przydatne w ich pracy; doprowadzał do publikowania wyników badań w wydawnictwach naukowych i upowszechniania ich w wydawnictwach popularnych i periodykach regionalnych. Z inicjatywy Z. Dulczewskiego zostały zorganizowane w Zielonej Górze dwie narady socjologów prowadzących badania na Ziemi Lubuskiej oraz w Poznaniu cztery posiedzenia naukowe Instytutu Zachodniego z udziałem przedstawicieli władz wojewódzkich z Zielonej Góry. W 1958 r. stworzono przy władzach ówczesnego województwa zielonogórskiego (Prezydium WRN w Zielonej Górze) pierwsze w Polsce stanowisko radcy-socjologa.

Osiągnięcia w organizowaniu wszystkich tych przedsięwzięć nie byłyby możliwe, gdyby Z. Dulczewski nie czuł się w terenie — jako badacz-socjolog — jak przysłowiowa „ryba w wodzie”. Przypomnieć warto, że już pierwsza jego praca naukowa była oparta na badaniach terenowych. Było to socjologiczne studium wyzysku dozorców domowych przez właścicieli kamienic, przygotowane w latach 1938 - 1939 na podstawie wywiadów z ok. 90% dozorców domowych miasta Tarnowa (uznane za pracę dyplomową na Wyższym Katolickim Studium Społecznym w Poznaniu). W dziedzinie badań terenowych Z. Dulczewski kontynuował i wzbogacił najlepsze tradycje polskiej socjografii. Umiał nawiązać dobry kontakt z przedstawicielami wszystkich grup społecznych i instytucji oraz zapewnić sobie ich popar-

³ Zob. dwie prace zbiorowe będące wynikiem tych badań przygotowane i wydane pod redakcją Z. Dulczewskiego: *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich. Szkice i materiały z badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*, Poznań 1961; *Społeczeństwo Ziemi Zachodnich. Studium porównawcze wyników badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*. Poznań 1971. Zob. również artykuły Z. Dulczewskiego w *Przeglądzie Zachodnim*: *Organizacja badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich*, 1958, nr 2 i *Problematyka badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich*, 1959, nr 1.

cie. Załatwiał konkretne sprawy dla badanego środowiska. Budził zainteresowanie dla historii miejscowości. Stosował różnorodne techniki badawcze: obserwację uczestniczącą; wywiad swobodny i wywiad standaryzowany ze kwestionariuszem; stosował kwestionariusze statystyczno-demograficzne; gromadził i wykorzystywał materiały autobiograficzne, dane urzędowe i lokalne pamiątki historyczne; docierał do źródeł archiwalnych; zbierał dokumentację fotograficzną; wykorzystywał relacje prasowe. Warunki środowiska geograficzno-gospodarczego oraz stan materialny i kulturalny ludności inspirowały jego refleksję socjologiczną.

W okresie działalności w Instytucie Zachodnim Z. Dulczewski uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego. Podstawą kolokwium na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM była książka pt. *Społeczne aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich*, Poznań 1964. Książka spotkała się z żywym oddźwiękiem. Została zrecenzowana w trzynastu czasopismach, również za granicą.

Zainteresowania Z. Dulczewskiego problematyką ruchów migracyjnych, ujmowanie ich na tle porównawczym, pociągnęło za sobą propozycję pokierowania pracą doktorską obywatelki amerykańskiej polskiego pochodzenia zamieszkałej w Buffalo (USA). Uzyskał w tym celu stypendium Fundacji Kościuszkowskiej i spędził 6 miesięcy w USA — od września 1971 r. do lutego 1972 r. — udzielając konsultacji i kierując bezpośrednio prowadzonymi badaniami. W ich wyniku powstało opracowanie Eleonory Korzeniowskiej pt. *Imigranci polscy w Buffalo*, przyjęte i obronione jako rozprawa doktorska na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM w Poznaniu w 1973 r.

W ten sposób Z. Dulczewski zbliżył się do problematyki polonijnej.

Konsekwencją było podjęcie się przez niego zorganizowania pierwszej w Poznaniu placówki naukowej zajmującej się tą problematyką. W 1973 r. powstał w Poznaniu Zakład Badań nad Polonią Zagraniczną PAN, którego kierownikiem był do 1974 r. Do dziś prace tego zakładu koncentrują się w dużej mierze wokół zagadnień i celów wytyczonych niegdyś przez Z. Dulczewskiego (nakreślonych m. in. w wypowiedzi pt. *Polonia bliżej kraju*, udzielonej redakcji czasopisma „Tydzień”).

We wspomnianym okresie uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych przyznany przez Radę Państwa w październiku 1973 r.

W 1974 r. Z. Dulczewski powraca do pracy w uniwersytecie, na stanowisko nauczyciela akademickiego. Przechodzi do Instytutu Socjologii UAM, w którym organizuje i kieruje (do 1981 r.). Pracownią Autobiograficzną i Zakładem Historii Socjologii. W 1981 r. uzyskuje tytuł profesora zwyczajnego nauk humanistycznych. W tym samym roku, na ogólnym zebraniu pracowników i doktorantów, zostaje wybrany dyrektorem Instytutu Socjologii UAM i pełni tę funkcję przez jedną kadencję w niełatwym okresie do 1984 r. W grudniu 1982 r. — mimo trudności finanso-

wych, organizacyjnych i politycznych — udaje mu się przeprowadzić międzynarodową konferencję poświęconą Znanieckiemu (w stulecie urodzin tego uczonego), której materiały zostały opublikowane w języku angielskim przez Wydawnictwo Naukowe UAM w 1986 r.⁴

*

Dokonyjemy tutaj przeglądu dotychczasowego dorobku Z. Dulczewskiego z okazji potrójnej rocznicy: 70-lecia urodzin, 50-lecia pierwszego kontaktu z socjologią i 40-lecia objęcia pierwszego, etatowego stanowiska naukowo-dydaktycznego na uniwersytecie. Mimo trudnych okresów walki o byt, gdy sam utrzymywał 5-osobową rodzinę (żonę i trójkę dzieci), mimo własnych, powtarzających się kłopotów ze zdrowiem oraz trwałej, poważnej choroby w domu, w ciągu minionego czterdziestolecia Z. Dulczewski nigdy nie przestawał prowadzić badań i parać się pisarstwem naukowym.

Z punktu widzenia wkładu wniesionego do nauki, świetne wyniki przyniosły zwłaszcza jego zainteresowania problematyką Ziemi Zachodnich, zrosnięte silnie — dodajmy — z kierunkiem badań charakterystycznym jeszcze od czasów międzywojennych dla humanistycznego środowiska poznańskiego. Dorobek ten wyraża się pracami monograficznymi, wyborami źródeł autobiograficznych, redakcją prac zbiorowych, rozprawami ogłaszanymi w różnych wydawnictwach i czasopismach, publikacjami okolicznościowymi. Przyznał Z. Dulczewskiemu liczne dowody uznania, m. in. Lubuską Nagrodę Kulturalną (1961), nagrodę miesięcznika „Odra” (1963), zespołową nagrodę naukową miasta Poznania i województwa poznańskiego (1964), tytuły: Honorowego Członka Lubuskiego Towarzystwa Kultury (1968) i Zasłużonego Działacza Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich (1970) i odznaki honorowe za zasługi dla: miasta Poznania (1965), województwa zielonogórskiego (1970), województwa koszalińskiego (1979) oraz Dyplom Honorowego Członka Stowarzyszenia Działaczy Kultury Morskiej „nadany za wybitne zasługi w rozwijaniu kultury morskiej wśród społeczeństwa” (1977). W 1986 r. otrzymał odznakę: Zasłużonemu dla Opol-szczyzny.

W literaturze socjologicznej poświęconej Ziemiom Zachodnim przyjęło się nazywać ten obszar — ze względu na masowość migracji, gruntowną przemianą struktury demograficznej i warunków politycznych po drugiej wojnie światowej — „laboratorium procesów społecznych”. W publikacjach Z. Dulczewskiego znajdujemy drobiazgowo, wnikliwe analizy procesów zachodzących w wybranych społecznościach tego obszaru. Dla tych

⁴ *A Commemorative Book in Honor of Florian Znaniecki on the Centenary of his Birth*, edited by Zygmunt Dulczewski, Poznań 1986.

analiz trafne wydaje się właśnie określenie: laboratoryjne. Odwołajmy się do kilku przykładów.

Na szczególną uwagę zasługują przeprowadzone przez Z. Dulczewskiego analizy: a) wojennych i powojennych migracji na Ziemiach Zachodnich oraz b) etapów tworzenia się nowego społeczeństwa na tym terytorium⁵. Opis sytuacji na Ziemiach Zachodnich zmieniającej się w wyniku przechodzenia frontu w 1945 r., w której dochodzi do zamiany ról między polskimi robotnikami przymusowymi a dotychczasowymi „panami” niemieckimi, jest dużym osiągnięciem Autora.

Z. Dulczewski wprowadził do literatury pojęcie „autochtonizacji” ludności osiedleńczej na Ziemiach Zachodnich. Analizę procesu autochtonizacji mieszkańców Pszczewa można uznać za mistrzowską z uwagi na bogactwo zebranej i wykorzystanej dokumentacji (odnoszącej się do niewielkiej społeczności lokalnej) i konsekwentne podporządkowanie całości materiału obserwacyjnego określonej wizji tej społeczności⁶. Równie wysoką ocenę można sformułować w odniesieniu do koncepcji i analizy procesu tworzenia się nowych społeczności regionalnych na Ziemiach Zachodnich (zagadnieniem kształtowania się nowych regionów Z. Dulczewski zajmował się na przykładzie Ziemi Lubuskiej)⁷.

Wzorem analizy socjograficznej jest studium rybaków bałtyckich. Znajdujemy w nim wnikliwy opis „ludzi nowych”, jacy pojawili się na wybrzeżu i podjęli się — w obcych ich dotychczasowemu doświadczeniu warunkach pracy, nowych środowiskach społecznych i nowym otoczeniu przyrodniczo-geograficznym — nie znanego im dotąd zajęcia: „uprawy morza”⁸.

Badania empiryczne na Ziemiach Zachodnich miały duże znaczenie dla teorii migracji i osadnictwa. Jak wskazał Z. Dulczewski, dotychczas najlepiej zbadano i opisano w literaturze socjologicznej ten schemat migracji i osadnictwa (najczęściej spotykany w życiu spo-

⁵ M in. w pracach: *Niektóre aspekty tworzenia się nowego społeczeństwa na Pomorzu Zachodnim*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1961, z. 1; *Okres pionierski na Pomorzu Zachodnim*, Lud 1965; *Spoleczne aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich*, Poznań 1964 (zwłaszcza rozdziały III, IV i V).

⁶ Zob. rozprawy Z. Dulczewskiego: *Autochtonizacja ludności na Ziemiach Zachodnich*, w: *Tworzenie się nowego społeczeństwa*, s. 13-67; *Pszczew. Procesy autochtonizacji ludności*, w: *Spoleczeństwo Ziemi Zachodnich*, s. 29-104.

⁷ Z. Dulczewski, *Tworzenie się nowych społeczności regionalnych na Ziemiach Zachodnich*, w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, pod red. W. Markiewicza i P. Rybickiego, Poznań 1967, s. 313-337.

⁸ Wymienię następujące opracowania Z. Dulczewskiego: *Materiały do przebiegu zasiedlenia Ustki 1945-1946*, Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza 1956, z. 2; *Z badań nad rybakami morskimi*, Rocznik Koszaliński 1966; *Z badań nad rybakami morskimi Środkowego Wybrzeża*, Rocznik Koszaliński 1968; *Rybacy kutrowi*, w: *Ludzie morza*, pod red. L. Janiszewskiego, Szczecin 1969; *Rybacy bałtyccy. Zagadnienie stabilizacji społeczno-zawodowej*, Warszawa 1973.

łecznym), w którym pewne grupy ludności przybywają do miejscowości już zasiedlonych, zamieszkałych, zorganizowanych, stanowiąc w nich zazwyczaj wyraźnie wyodrębnioną „mniejszość przychodzącą”. Natomiast schemat migracyjny występujący na Ziemiach Zachodnich nie ma bogatszej literatury. Zdaniem Z. Dulczewskiego, w zbiorowościach ludzkich na Ziemiach Zachodnich, dzięki oddziaływaniu tzw. nowego schematu migracyjnego (powstanie społeczności złożonych wyłącznie z przybyszów), zarysowały się dwie podstawowe tendencje: 1) dążenie do odtworzenia w pierwszym stadium osadnictwa tradycyjnego schematu migracyjnego, tzn. wytworzenia tego rodzaju sytuacji, w której jedna grupa uważa się za reprezentanta danej miejscowości i próbuje narzucić swoje wartości pozostałym grupom migrantów; 2) dążenie do przekształcenia nowego środowiska na modłę wniesionych doń dawnych wzorów społeczno-kulturowych.

Badania na Ziemiach Zachodnich miały również znaczenie dla teorii integracji społecznej. Z. Dulczewski określił następująco trzy podstawowe fazy, przez jakie przechodzi ludność osadnicza w procesach integracyjnych: 1) okres rozproszenia indywidualnego; 2) okres skupiania się w grupach regionalnych, powstawania w związku z tym izolacjonizmu grup regionalnych i antagonizmów międzygrupowych; 3) okres powtórnego rozpraszania się grup regionalnych przez styczności na terenie różnych instytucji społecznych, przez małżeństwa mieszane, pracę w zakładach itd. Okres ten był równocześnie pogłębianiem się związków ze społecznością lokalną jako całością.

Drugi owocny krąg badawczy Z. Dulczewskiego — to historia socjologii polskiej. Była to konsekwencja objęcia zakładu historii socjologii, do czego prof. Dulczewski był dobrze przygotowany, interesował się bowiem żywo polską myślą społeczną, rozwojem metod i technik badawczych, a zwłaszcza twórczością swego pierwszego nauczyciela socjologii — Floriana Znanickiego. Opracował koncepcję badań nad dorobkiem twórczym socjologii polskiej. Pod jego kierunkiem przygotowano na seminarium magisterskim i doktorskim kilkanaście prac poświęconych dorobkowi polskich socjologów i rozwojowi poszczególnych dziedzin socjologii. Sam w rezultacie siedmiu lat pracy badawczej, połączonej ze zbieraniem materiałów w różnych ośrodkach i krajach (w Poznaniu, Krakowie, Warszawie, Chicago, Urbana-Champaign, Zurychu) opublikował w 1984 r. pierwszą w literaturze światowej monografię poświęconą Znaniickiemu pt. *Florian Znaniicki — życie i dzieło*. Podjął ambitny plan opracowania dwóch dalszych tomów, z których jeden dotyczyć będzie systemu socjologicznego, a następny — recepcji twórczości Znaniickiego w nauce polskiej i światowej. W badaniach nad Znaniickim Z. Dulczewski demonstruje ponownie charakterystyczną cechę swego naukowego podejścia: łączenie pasji do wyjaśniania wszystkich kwestii wątpliwych, do ustalania faktów, z ich wszechstronną interpretacją.

Dzięki szperackim poszukiwaniom w bibliotekach i archiwach, również prywatnych, gromadzeniu korespondencji, prowadzonym wywiadam itp. zdołał odtworzyć drogę życiową Znanickiego i nieznane szczegóły dotyczące jego twórczości. Autorowi udało się ustalić mnogość faktów składających się na niezwykle bogactwo doświadczeń życiowych Znanickiego w następujących głównych okresach jego życia: 1) latach młodzieńczych, 2) okresie pobytu w Szwajcarii i Francji (1904 - 1909), 3) w czasie zamieszkiwania w Warszawie (1910 - 1914), 4) pierwszym okresie działalności w USA (1914 - 1919), 5) latach działalności w Poznaniu (1920 - 1939), 6) drugim okresie zamieszkiwania w USA (1939 - 1958). Osiągnięciem Z. Dulczewskiego jest podjęcie różnie naświetlanego przez socjologów polskich i amerykańskich zagadnienia udziału Floriana Znanickiego w powstaniu dzieła *Chłop polski w Europie i Ameryce* oraz przeprowadzenie krytyki dotychczasowych stanowisk w tej sprawie; Z. Dulczewski z pasją i dociekliwością zdołał wyjaśnić kwestię indywidualnego wkładu każdego z autorów: W. I. Thomasa i F. Znanickiego do ich wspólnego, pięciotomowego dzieła *The Polish Peasant*.

Pragnę jednak silnie zaznaczyć, że ta tendencja do ustalania faktów, do odtwarzania wydarzeń, do poszukiwań archiwalnych, do gromadzenia różnorodnej dokumentacji, charakterystyczna przede wszystkim dla badań historycznych, cechuje całą dotychczasową działalność naukową Z. Dulczewskiego (np. jego badania nad osadnictwem Ziemi Odzyskanych).

Z. Dulczewski jest autorem ośmiu monografii książkowych, redaktorem i wydawcą kilkunastu prac zbiorowych i wyborów źródeł autobiograficznych, autorem przeszło 180 rozpraw, artykułów, recenzji naukowych, referatów drukowanych w czasopiśmie polskich i w wersjach obcojęzycznych.

W ostatnich latach prof. Zygmunt Dulczewski otrzymał za swą działalność dydaktyczną i naukową szereg dalszych nagród i odznaczeń, m. in.: indywidualne nagrody Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki II stopnia w 1983 r. i I stopnia w 1986 r., Medal 40-lecia PRL w 1985 r. oraz tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL w 1986 r.

Andrzej Kwilecki

101 2
"Przełęcz Zachodni", 1987/2 12

Materiały

DZIAŁALNOŚĆ PROF. DRA ZYGMUNTA DULCZEWSKIEGO W INSTYTUCIE ZACHODNIM (Z OKAZJI 70-LECIA URODZIN)

Powstanie i rozwój badań socjologicznych w Instytucie Zachodnim w Poznaniu związane są nierozdzielnie z osobą prof. Zygmunta Dulczewskiego. Twórca obecnego Zakładu Socjologii IZ urodził się 5 października 1916 r. w Kaźmierzowie (woj. toruńskie) w rodzinie rolniczej. Okres młodości spędził na Mazowszu. Świadectwo dojrzałości uzyskał w plockim gimnazjum w 1935 r.

Od tego czasu na trwałe związał się z Poznaniem i Wielkopolską, gdzie na uniwersytecie podjął studia z zakresu pedagogiki i socjologii. Do wybuchu wojny uczęszczał na zajęcia twórcy akademickiej socjologii w Polsce — Floriana Znanieckiego. Osobowość tego światowej sławy uczonego wywarła znaczny wpływ na kierunek jego późniejszych dociekań naukowych.

Niezależnie od studiów na Uniwersytecie Poznańskim uczęszczał na zajęcia w Wyższym Katolickim Studium Społecznym (WKSS) w Poznaniu, gdzie uczestniczył m. in. w badaniach terenowych kierowanych przez Tadeusza Szczurkiewicza nad bezrobotnymi miasta Poznania. Krótco przed wybuchem wojny, w 1939 r. powstaje jego pierwsze opracowanie naukowe, będące pracą dyplomową na WKSS a zatytułowane *Dozorcy domowi. Rzecz o wyzysku dozorców domowych przez właścicieli kamienic — na przykładzie miasta Tarnowa*. Praca ta, podobnie jak większość późniejszych opracowań Z. Dulczewskiego, powstała na podstawie badań terenowych, w tym konkretnym przypadku podstawowym materiałem do analiz socjologicznych były wywiady przeprowadzone z większością osób należących do badanej kategorii zawodowej.

Wybuch drugiej wojny światowej zmusza Z. Dulczewskiego do opuszczenia Wielkopolski i podjęcia pracy w charakterze robotnika leśnego na terenie nowo tworzonego przez Niemców województwa Gdańsk—Prusy Zachodnie. W latach 1940 - 1945 uczestniczył w ruchu oporu. Władze konspiracyjne powierzają mu obowiązki komendanta odcinka Armii Krajowej na terenie pogranicza powiatu rypińskiego i lipnowskiego. W tym czasie prowadzi m.in. aktywną działalność przeciwko wciąganiu ludności polskiej na niemiecką listę narodową (tzw. *Volkslistę*). W czasie okupacji rodzinę Z. Dulczewskiego dosięgają hitlerowskie represje. Jego dwaj bracia oraz szwagier zesłani zostają do obozów koncentracyjnych i tylko jednemu z nich uda się przeżyć „czas pogardy i śmierci”.

Po zakończeniu działań wojennych powraca do Poznania, gdzie kontynuuje przerwane studia. W 1947 r. podejmuje pracę — już jako magister socjologii — na stanowisku starszego asystenta przy Katedrze Socjologii Uniwersytetu Poznańskiego. W tym okresie rodzą się jego zainte-

resowania problematyką Ziem Odzyskanych, które później przerodzą się w prawdziwą pasję badawczą. Pod merytoryczną opieką prof. T. Szczurkiewicza podejmuje badania nad tworzeniem się nowych społeczności ludności osiedleńczej na Ziemiach Zachodnich oraz nad osadnictwem rybackim na nowo odzyskanym wybrzeżu Pomorza Zachodniego. Te ostatnie zainteresowania zaowocowały później szeregiem publikacji i książką pt. *Rybaczy bałtyccy. Zagadnienia stabilizacji społeczno-zawodowej*. (Warszawa 1973).

Lata 1949/1950 stanowią cezurę pierwszego okresu ożywionego zainteresowania polskich socjologów problematyką Ziem Zachodnich i Północnych. Jest to moment bardzo trudny w dziejach tej dyscypliny naukowej, a co za tym idzie również w działalności naukowej Z. Dulczewskiego. Administracyjna decyzja rozwiązująca akademicką socjologię w Polsce oraz znaczne ograniczenia w swobodzie prowadzenia terenowych badań socjologicznych powodują, iż zainteresowania swe kieruje on ku badaniom z pogranicza historii i socjologii. Ich efektem jest praca doktorska zatytułowana *Walka o szkołę na wsi galicyjskiej — w świetle stenogramów Sejmu Krajowego 1861-1914* (w rozszerzonej wersji praca ta ukazała się drukiem w 1953 r.).

W 1952 r. Z. Dulczewski zmuszony jest do rozstania się z pracą na uniwersytecie. Do 1956 r. pracuje m.in. w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej oraz jako nauczyciel historii w szkolnictwie średnim na terenie Poznania. Nie przerywa jednak swych zainteresowań naukowych. Ogłasza drukiem szereg rozpraw o dziewiętnastowiecznym czasopiśmiennictwie w Wielkopolsce, których ukoronowaniem była praca pt. *Z dziejów prasy ludowej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1848-1850*. (Warszawa 1957). Jest również aktywnym współpracownikiem Zakładu Historii Czasopiśmiennictwa PAN w Warszawie, którym kierował prof. Józef Chałasiński.

Przełom październikowy 1956 r. powoduje odrodzenie się socjologii polskiej. W tymże roku dr Z. Dulczewski otrzymuje propozycję zorganizowania Pracowni Socjograficznej w Instytucie Zachodnim. Celem nowo powstałej placówki, która przyjmuje później nazwy Sekcji Socjograficznej i Zakładu Socjologii, jest podjęcie nowych badań socjologicznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Pracami Sekcji Socjograficznej udało mu się zainteresować znaczny krąg badaczy wywodzących się z różnych ośrodków naukowych w kraju. Obok pracowników Instytutu Zachodniego brali udział w badaniach pracownicy Zakładu Socjologii i Historii Kultury PAN, Instytutu Historii PAN, Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu, Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego Oddział w Poznaniu oraz nauczyciele szkół średnich.

Z uwagi na historyczne już dziś znaczenie tych badań, celowe wydaje się przypomnienie osób i problemów badawczych, które wówczas podejmowano.

W województwie zielonogórskim prowadzili prace badawcze J. Kwiatek nad tworzeniem się więzi społecznej na wsi lubuskiej (wieś Lubinicko, pow. Świebodzin, i wieś Jędrzychów, pow. Zielona Góra), W. Ochmański nad integracją społeczną ludności wiejskiej (wieś Toporów, pow. Świebodzin), K. Zygulski nad ludnością repatriancką (miasto Gubin nad Nysą), A. Glapa — zagadnienie grup etnicznych na terenie miasta Sulechów,

J. Konieczny — osadnictwo miejskie pogranicza (miasto Kostrzyń), J. Tomaszewski — integracja społeczna ludności miasta Kargowa, pow. Sulechów, B. Chmielewska — zagadnienie współżycia ludności rodzimej z ludnością osadniczą (Nowe Kramsko i Kolesin, pow. Sulechów) oraz studia nad osadnictwem wiejskim (Łęgowo, pow. Sulechów i Głuchowo, pow. Sulęcín), A. Kwilecki — problematyka społeczna osadnictwa ludności łemkowskiej (wieś Lipiny, pow. Nowa Sól). W powiecie międzyrzeckim woj. zielonogórskiego prowadzili badania Z. Dulczewski i J. Konieczny.

W województwie szczecińskim i koszalińskim kontynuowano prace badawcze nad osadnictwem rybackim nowo odzyskanego wybrzeża w latach 1945 - 1958 (Z. Dulczewski). Nowe badania nad ludnością słowińską we wsi Kluki, pow. Słupsk, podjęła J. Komorowska oraz nad osadnictwem wiejskim B. Walerowicz (wieś Ślepce, pow. Swidwin). W województwie wrocławskim W. Markiewicz podjął badania nad poczuciem narodowym grup mniejszościowych, ludności rodzimej i reemigrantów z Francji na terenie Wałbrzycha.

W województwie poznańskim na terenie powiatu Trzcianka A. Kwilecki podjął prace nad osadnictwem wiejskim, w tym również nad ludnością łemkowską. Odrębną charakter miały prace T. Z. Wierzbickiego, zajmującego się emigracją na Ziemię Odzyskaną ludności wywodzącej się ze wsi Zmiąca, powiatu limanowskiego. Uwaga badającego zwrócona była na zagadnienie wrastania tej ludności w nowe społeczności lokalne oraz na kontakty społeczne ze wsią macierzystą i oddziaływanie na dawne środowisko społeczne.

Na wniosek Sekcji Socjograficznej IZ utworzono w województwie zielonogórskim przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej stanowisko radcy socjologa¹.

Z inicjatywy prof. Z. Dulczewskiego, przy poparciu prof. Gerarda Labudy (z ramienia dyrekcji Instytutu Zachodniego) w grudniu 1956 r. Instytut Zachodni ogłosił konkurs na pamiątnik osadnika Ziemi Odzyskanych. Atmosfera popaździernikowych przemian spowodowała, iż idea konkursu spotkała się z szerokim rezonansem społecznym. Z 227 prac nadesłanych na konkurs, za spełniające warunki uznano 205 prac, z czego 34 za szczególnie cenne. Pokłosem konkursu była publikacja książkowa w opracowaniu Z. Dulczewskiego i A. Kwileckiego pt. *Pamiątniki osadników Ziemi Odzyskanych*. Praca ta opublikowana w 1963 r. przez Wydawnictwo Poznańskie przyniosła autorom uznanie w postaci nagrody miesięcznika „Odra” za najlepszą książkę roku o Ziemiach Zachodnich. W prasie codziennej i czasopismach naukowych ukazało się o niej bardzo dużo niezwykle pochlebnych recenzji. Ponowne wydanie tej pracy ukazało się w 1970 r.

Konkurs z 1956 r. na pamiątniki mieszkańców Ziemi Odzyskanych, jak również kolejne konkursy: w 1966 r. na pamiątniki młodych mieszkańców tych ziem, przedstawione w pracy zatytułowanej *Młode pokolenie Ziemi Zachodnich. Pamiątniki*, (wybór, opracowanie i wstęp Z. Dulczewski, Poznań 1968) oraz z 1970 r. stanowią jedno z największych osiągnięć Zygmunta Dulczewskiego w działalności w Instytucie Zachodnim. Wyni-

¹ Z. Dulczewski, *Sekcja Socjograficzna Instytutu Zachodniego w Poznaniu*, „Przegląd Socjologiczny” nr 2/1959, t. XIII, s. 144.

ki tych konkursów przyczyniły się w znacznej mierze do ugruntowania pozycji i wysokiego prestiżu społecznego poznańskiej placówki naukowo-badawczej.

Organizując konkursy na pamiętniki Z. Dulczewski świadomie nawiązuje do działalności swego mistrza — Floriana Znanięckiego, który uznawany jest za twórcę metody autobiograficznej w socjologii.

Na szczególną uwagę zasługuje konkurs na *Pamiętniki mieszkańców Ziemi Zachodnich* ogłoszony w 1970 r. z okazji 25 rocznicy odzyskania Ziemi Zachodnich i Północnych, zorganizowany przy współudziale Towarzystwa Przyjaciół Pamiętnikarstwa i Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich. W tym miejscu warto przypomnieć fragment odezwy konkursowej, która głosiła:

„Celem konkursu jest zgromadzenie autentycznych, dokumentalnych wypowiedzi o życiu ludności osiadłej na stałe na Ziemiach Zachodnich. Wypowiedzi te dostarczą pracownikom nauki informacji o pracy zawodowej i społecznej ludności Ziemi Zachodnich, o jej życiu rodzinnym, warunkach bytowych i mieszkaniowych, o możliwościach kulturalnego spędzania czasu, o zainteresowaniach społecznych, kulturalnych, o poglądach na różne sprawy dotyczące własnej miejscowości, regionu kraju, a także na różne wydarzenia polityczne, o udziale w życiu organizacyjnym, o własnej drodze do zawodu i pozycji w społeczeństwie, poglądach na wychowanie i wykształcenie młodzieży, planach na przyszłość itd.

W szczególności chodzi o dokładny opis ostatniego 15-lecia, tj. okresu po 1956 roku. Pierwsze powojenne dziesięciolecie było już bowiem tematem wcześniejszego konkursu Instytutu Zachodniego. Na podstawie materiałów konkursowych powstanie opracowanie naukowe obrazujące najważniejsze przemiany na Ziemiach Zachodnich w przeciągu ostatnich 25 lat.

W konkursie mogą wziąć udział przedstawiciele wszystkich grup zawodowych, kobiety i mężczyźni, mieszkańcy wsi i miast, dawna ludność autochtoniczna, repatrianci, reemigranci i osadnicy z ziem centralnych”.

Ogółem na konkurs wpłynęło 747 prac ze wszystkich regionów Ziemi Odzyskanych. Wniosły one bardzo cenny materiał do badań nad procesami społecznymi zachodzącymi w tych częściach kraju. Sukcesywnie zaczęły się ukazywać kolejne opracowania tego konkursu, które poprzedzone były opracowaniem i wstępem Z. Dulczewskiego oraz jego współpracowników; *Drugie pokolenie. Wspomnienia mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych Polski*. Poznań 1978; *Mój dom nad Odrą. Pamiętniki i wspomnienia*. Zielona Góra 1976; *Pamiętniki mieszkańców Dolnego Śląska*. Wrocław 1978; *Nasza ziemia. Wspomnienia mieszkańców Pomorza Środkowego*. Poznań 1982; *Korzenie współczesności. Pamiętniki mieszkańców Opolszczyzny* (w druku).

Innym trwałym wkładem Z. Dulczewskiego w badania socjologiczne nad Ziemią Odzyskaną było zorganizowanie wspomnianego już zespołu badawczo-naukowego, prowadzącego systematyczne badania terenowe w wybranych miejscowościach Ziemi Zachodnich (w szczególności na terenie województwa zielonogórskiego, szczecińskiego i koszalińskiego). Wynikiem pracy tego zespołu było ukazanie się pod redakcją Z. Dulczewskiego dwóch tomów prac zbiorowych. Pierwszy, zatytułowany *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich. Szkice i materiały z badań socjologicznych w województwie zielonogórskim* (Poznań

1961) zawierał pięć niezwykle interesujących studiów: Zygmunta Dulczewskiego — *Autochtonizacja ludności na Ziemiach Zachodnich*; Bożeny Chmielewskiej — *Kształtowanie się struktury społeczno-demograficznej wsi na Ziemiach Zachodnich w latach 1945 - 1959 na przykładzie wsi Łęgowo i Głuchowo*; Józefa Koniecznego — *Kształtowanie się nowej społeczności na gruzach miasta (Kostrzyń nad Odrą)*; Kazimierza Żygulskiego — *Z badań nad procesami adaptacji i integracji społecznej repatriantów (Gubin) oraz Andrzeja Kwileckiego — Grupa Łemków na Ziemiach Zachodnich (Szkic socjologiczny)*.

Dokładnie w dziesięć lat później powtórzono powyższe badania z nieco zmienionym składem socjologów, czego rezultatem była praca wydana w 1971 r. również pod redakcją Z. Dulczewskiego a zatytułowana *Społeczeństwo Ziem Zachodnich. Studium porównawcze wyników badań socjologicznych w województwie zielonogórskim w latach 1958 - 1960 i 1968 - 1970*. W książce tej znalazły się następujące opracowania: Z. Dulczewskiego — *Socjologiczne studium porównawcze o ziemi lubuskiej oraz Pszczew. Procesy autochtonizacji ludności*, Józefa Burszty — *Wieś lubuska. Na podstawie badań wsi Głuchowo i Łęgowo*, Franciszka Krzykały — *Z badań nad przeobrażeniami społecznymi i kształtowaniem się więzi lokalnej i regionalnej wśród mieszkańców Kostrzyna nad Odrą*, K. Żygulskiego — *Byli repatrianci w województwie zielonogórskim* oraz Andrzeja Brencza — *Ziemia Lubuska w literaturze socjologicznej (1945 - 1970)*. Bibliografia.

Według zamierzeń Z. Dulczewskiego badania te miały mieć charakter cykliczny, zamierzano je powtórzyć za kolejne dziesięć lat, tzn. w latach 1978 - 1980. Tak się niestety nie stało. Po latach zauważa Z. Dulczewski:

„Ten dynamiczny rozwój badań socjologicznych na Ziemiach Zachodnich został jednak na początku lat siedemdziesiątych nagle zahamowany. Stało się to głównie za przyczyną decyzji administracyjnych, lansujących tezę o dokonaniu się pełnej integracji ludności osiedlonej na Ziemiach Zachodnich oraz integracji tych ziem z całością ziem polskich. Konsekwencją takiego postawienia sprawy było unikanie wszystkiego, co wiązało się z wyodrębnianiem Ziem Zachodnich jako części kraju o własnej specyfice społeczno-kulturalnej i własnej problematyce naukowo-badawczej oraz zaniechanie planowania i podejmowania nowych badań socjologicznych.

Co sądzić o tych decyzjach z perspektywy dnia dzisiejszego? (tj. 1985 — *przyp. A. S.*) Chciałbym, najogólniej rzecz ujmując, stwierdzić, że przyniosły one nauce i kulturze polskiej oczywiste straty. Ograniczę się tu do przypomnienia jednej z zaniechanych inicjatyw badawczych. Polegała ona na zaprogramowaniu i zapoczątkowaniu badań socjologicznych w kilku celowo dobranych miejscowościach, z zamiarem powtarzania tych badań w określonych odstępach czasu (co dziesięć lat), o ile możliwości przez tych samych pracowników nauki i przy zastosowaniu tych samych metod i narzędzi badawczych. Dążono do udokumentowania zachodzących przeobrażeń za pomocą dwojakiego rodzaju zabiegów komparatystycznych: porównywania zmieniającego się obrazu sytuacji w określonych odstępach czasu oraz porównywania podobieństw i różnic zarejestrowanych w określonych punktach badawczych. Następnym krokiem była szczegółowa analiza uwarunkowań tych zjawisk. Pedantyczna kontynuacja prowadzonych w ten sposób badań stwarzała szansę opracowania naukowej syntezy przeobrażeń społeczno-kulturalnych w życiu kolejnych, następujących po sobie generacji. A warto przypomnieć, że wchodzi obecnie w czyn-

ne życie obywatelskie generacja wnuków, potomków byłych pionierów Ziemi Zachodnich z 1945 r.

Zachowanie ciągłości tych badań mogło dostarczyć wyników, jakimi socjologia polska nigdy dotąd nie dysponowała. Był to początek drogi do dobrej socjologicznej roboty w badaniach terenowych, obiecującej — moim zdaniem — więcej niż najbardziej perfekcyjne i na dużych próbach oparte badania ankietowe. [...] Należałoby się obecnie zastanowić nad tym, w jaki sposób zorganizować nowe ekipy badaczy, które podjęłyby się tych badań na nowo i chciały je konsekwentnie realizować”².

Niezależnie od wymienionych powyżej prac zbiorowych Z. Dulczewski podejmuje własne studia i badania empiryczne poświęcone problematyce integracji społecznej na Ziemiach Odzyskanych. Zagadnieniu temu poświęcona jest jego praca habilitacyjna wydana w 1964 r. przez Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, a nosząca tytuł *Społeczne aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich*. Wspólnie z A. Kwileckim wydaje dwie kolejne prace: *Z życia osadników na Ziemiach Zachodnich* (Warszawa 1961) oraz *Społeczeństwo Wielkopolski w osadnictwie Ziemi Zachodnich* (Poznań 1962). Jest również autorem dziesiątków artykułów poświęconych problematyce Ziemi Odzyskanych publikowanych w szeregu pismach naukowych, w tym szczególnie na łamach „Przeglądu Zachodniego”.

Bibliografia prac zamieszczona w tym numerze pisma ukazuje wkład Z. Dulczewskiego w socjologiczną problematykę Ziemi Zachodnich i Północnych oraz Polonii Zagranicznej (ogół jego dorobku pisarskiego obejmuje ponad dwieście pozycji — prac naukowych, rozpraw i artykułów).

Innym trwałym wkładem poznańskiego uczonego w rozwój socjologii jest użyte po raz pierwszy przez niego pojęcie procesu „autochtonizacji” mieszkańców Ziemi Zachodnich. Zakorzeniło się ono na trwałe w świadomości społecznej oraz w pracach publicystycznych i naukowych. Autor pisze na ten temat następująco:

„... poszczególne etapy postępującego wrastania osadników w nowe środowisko społeczno-geograficzne są zarazem stopniami zbliżającymi ich do takiej osobistej i społecznej więzi z Ziemią Zachodnią, jaka charakteryzuje ludność miejscową. Dlatego też możemy ujmować je jako stopniową autochtonizację ludności osiedleńczej. Tworzenie się wśród ludności osiedleńczej patriotyzmu lokalnego jest oznaką tak silnego związania z nowymi ziemią, że można tu mówić o znaku równości w stosunku do więzi odczuwanej przez autochtonów”³.

Trwałym dorobkiem prof. Z. Dulczewskiego i jego współpracowników z Zakładu Socjologii Instytutu Zachodniego jest stworzenie dogodnych warunków dla powstania i rozwoju unikalnej serii publikacji z zakresu socjologii o wspólnym tytule *Ziemia Zachodnie. Studia i Materiały*. W ramach tej serii wydawniczej Instytutu Zachodniego ukazało się ogółem

² Z. Dulczewski, *Sprawy do których należy powrócić*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” zeszyt 4/1985, ss. 267 - 268.

³ Z. Dulczewski, *Autochtonizacja ludności na Ziemiach Zachodnich*. W: *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich. Szkice i materiały z badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*. Red. Z. Dulczewski. Poznań 1961, s. 17.

18

trzyście prac wielu wybitnych polskich uczonych, w tym m.in. prace S. Nowakowskiego (*Adaptacja ludności na Śląsku Opolskim*, 1957 i *Przeobrażenia społeczne wsi opolskiej*, 1960), A. Kwileckiego (*Rola społeczna nauczyciela na Ziemiach Zachodnich w świetle pamiętników nauczycieli-osadników*, 1960), K. Żygulskiego (*Repatrianci na Ziemiach Zachodnich. Studium socjologiczne*, 1962), L. Janiszewskiego (*Rybaczy dalekomorscy. Studium socjologiczne*, 1967) czy też praca zbiorowa pod redakcją W. Markiewicza i P. Rybickiego zatytułowana *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, 1967.

Zainteresowanie Z. Dulczewskiego problematyką migracji, w tym również sprawami Polonii, spowodowało powierzenie mu w 1973 r. zadania zorganizowania Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną PAN w Poznaniu i pełnienie przez pewien czas funkcji pierwszego kierownika tej placówki. W roku tym uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w 1981 r. profesora zwyczajnego.

W 1974 r., po bez mała dwudziestu latach pracy w Instytucie Zachodnim Z. Dulczewski powrócił do pracy akademickiej na Uniwersytecie Poznańskim. Pełnił tam początkowo funkcję kierownika Zakładu Historii Socjologii i kierownika Studium Doktoranckiego Socjologii, później także dyrektora Instytutu Socjologii UAM.

W ostatnim okresie zainteresowania naukowe Z. Dulczewskiego skupiły się na historii socjologii polskiej, w tym szczególnie na osobie mistrza — Floriana Znanickiego, któremu poświęcił m.in. dwie prace: *Florian Znanicki — redaktor „Wychodźcy Polskiego”* (Warszawa 1982) oraz obszerną monografię, będącą owocem siedmioletniej pracy badawczej związanej z pobytem autora w Szwajcarii i Stanach Zjednoczonych *Florian Znanicki — Życie i dzieło* (Poznań 1984).

Osoby znające Zygmunta Dulczewskiego, a do takich zalicza się autor tego opracowania, cenią go nie tylko jako autora wielu znaczących prac naukowych, ale również jako człowieka dużej dobroci, wielce życzliwego, szczególnie dla swych młodszych kolegów.

ANDRZEJ SAKSON

PROBLEMATYKA ZIEM ZACHODNICH, NIEMCOZNAWCZA
I POLONIJNA W PRACACH ZYGMUNTA DULCZEWSKIEGO

I. MONOGRAFIE

1. *Walka o szkołę na wsi galicyjskiej. W świetle stenogramów Sejmu Krajowego 1861 - 1914.* Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1953, 204 ss. (rozszerzona wersja pracy doktorskiej).
2. *Z dziejów prasy ludowej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1848 - 1850.* Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1957, 157 ss.
3. *Spółczeństwo wielkopolskie w osadnictwie Ziemi Zachodnich.* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1962, 228 ss. (wspólnie z A. Kwileckim).
4. *Spółeczne aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich.* Instytut Zachodni, Poznań 1964, 172 ss.
5. *Rybaczy bałtyccy. Zagadnienie stabilizacji społeczno-zawodowej.* Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, 182 ss.
6. *Florian Znaniński — redaktor „Wychodźcy Polskiego”.* Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1982, 160 ss.

II. REDAKCJE I WSTĘPY DO PRAC ZBIOROWYCH

7. *Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich. Szkice i materiały z badań socjologicznych w województwie zielonogórskim.* Instytut Zachodni, Poznań 1961, 299 ss.
8. *Przeobrażenia społeczne na Pomorzu Zachodnim 1945 - 1947.* Poznań—Słupsk 1964, 117 ss. (wspólnie z K. Golczewskim i K. Kersten).
9. *Badania socjologiczne na Ziemiach Zachodnich.* Instytut Zachodni, Poznań 1968, 146 ss. (wspólnie z A. Kwileckim).
10. *Spółczeństwo Ziemi Zachodnich. Studium porównawcze wyników badań socjologicznych w województwie zielonogórskim 1958 - 1960 i 1968 - 1970.* Instytut Zachodni, Poznań 1971, 259 ss.

III. OPRACOWANIA I WSTĘPY DO MATERIAŁÓW PAMIĘTNIKARSKICH

11. *Nie damy pogrześć mowy.* Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra 1959, 132 ss. (redakcja).
12. *Z życia osadników na Ziemiach Zachodnich.* Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961, 175 ss. (redakcja i wstęp wspólnie z A. Kwileckim).
13. *Pamiętniki osadników Ziemi Odzyskanych.* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1963, wyd. 1, 726 ss.; Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1970, wyd. 2, 662 ss. (redakcja i wstęp wspólnie z A. Kwileckim).
14. *Młode pokolenie Ziemi Zachodnich. Pamiętniki.* Instytut Zachodni, Poznań 1968, 468 ss. (redakcja i wstęp).
15. *Mój dom nad Odrą. Pamiętniki i wspomnienia.* Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra 1976, 227 ss. (redakcja i wstęp).

16. A. Kotlarska (red.), *Pamiętniki mieszkańców Dolnego Śląska*. Ossolineum, Wrocław 1978 (ss. 5 - 12, wstęp).
17. *Drugie pokolenie. Wspomnienia mieszkańców zachodnich i północnych ziem Polski*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1978, 536 ss. (redakcja i wstęp).
18. J. Leoński (red.), *Nasza Ziemia. Wspomnienia mieszkańców Pomorza Środkowego*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1982, ss. 5 - 15 (wstęp).
19. J. Leoński, *Korzenie współczesności. Pamiętniki mieszkańców Opolszczyzny*. Instytut Śląski, Opole 1986 (wstęp).

IV. ARTYKUŁY I ROZPRAWY

A. Artykuły w pracach zbiorowych

20. *Problematyka badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych*. W: *Polskie Ziemie Zachodnie i Północne. Zagadnienia demograficzne*. Cz. II. Wydawnictwo Zachodnie, Poznań—Warszawa 1959, ss. 97 - 119.
Artykuł ukazał się w wersjach obcojęzycznych: niem.: *Soziografische Probleme in West- und Nordpolen*. W: *Die West und Nordgebiete Polens. Demographische Probleme*. II Teil, Wydawnictwo Zachodnie, Poznań—Warszawa 1960, ss. 109 - 135; ang.: *Problems of Sociographical Research in the Western and Northern Territories of Poland*. W: *Western and Northern Territories of Poland. Demographic Problems*, Part II, Poznań—Warszawa 1960, ss. 89 - 108; franc.: *Problèmes des recherches sociographiques dans les Territoires Occidentaux et du Nord*. W: *Les Territoires Occidentaux et du Nord de la Pologne. Problèmes demographiques* II-ème Partie, Poznań—Warszawa 1960, ss. 97 - 117.
21. *Autochtonizacja ludności na Ziemiach Zachodnich*. W: *Tworzenie się nowego społeczeństwa...*, patrz poz. 7, ss. 13 - 67.
22. *Badania socjologiczne na Ziemiach Zachodnich 1945 - 1961. Osiągnięcia, doświadczenia, perspektywy*. W: *Zagadnienia demograficzne Ziem Zachodnich i Północnych*. Materiały z VII Sesji Rady Naczelnej Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich, Legnica 1962. Warszawa 1964, z. I, ss. 51 - 95.
23. *Socjologiczne aspekty migracji ludności na Pomorzu Zachodnim*. W: *Przeobrażenia społeczne na Pomorzu Zachodnim...*, patrz poz. 8, ss. 71 - 118.
24. *Tworzenie się nowych społeczności regionalnych na Ziemiach Zachodnich*. W: W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Instytut Zachodni, Poznań 1967 ss. 313 - 337.
25. *Formation of Regional Communities*. W: W. Markiewicz, P. Rybicki (red.), *Przemiany...*, patrz poz. 24, ss. 451 - 452 (summary).
26. *Konkursy na pamiętniki z Ziem Zachodnich Instytutu Zachodniego w Poznaniu*. W: *Badania socjologiczne...*, patrz poz. 9, ss. 71 - 83.
27. *Regionalizacja w pracy społeczno-wychowawczej nauczyciela*. W: A. Kwilecki (red.), *Ziemie Zachodnie w polskiej literaturze socjologicznej*. Instytut Zachodni, Poznań 1970, ss. 161 - 173.

28. *Nowe społeczeństwo na Pomorzu Zachodnim*. W: A. Kwilecki (red.), *Ziemie Zachodnie ...*, patrz poz. 27, ss. 386 - 401.
29. *Osadnictwo z Wielkopolski*. W: A. Kwilecki (red.), *Ziemie Zachodnie ...*, patrz poz. 27, ss. 285 - 301.
30. *Pokolenie młodych autochtonów*. W: A. Kwilecki (red.), *Ziemie Zachodnie ...*, patrz poz. 27, ss. 449 - 488.
31. *Pamiętniki w pracach Instytutu Zachodniego*. W: *Pół wieku pamiętnikarstwa*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1971, ss. 55 - 59.
32. *Pszczew. Procesy autochtonizacji*. W: *Spółczeństwo Ziem ...*, patrz poz. 10, ss. 29 - 104.
33. *Socjologiczne studium porównawcze o Ziemi Lubuskiej*. W: *Spółczeństwo Ziem ...*, patrz poz. 10, ss. 7 - 28.
34. *Udział nauczycieli wielkopolskich w odbudowie szkolnictwa na Ziemiach Zachodnich*. W: S. Michalski (red.), *Działalność pedagogiczna i ideowo-wychowawcza Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wielkopolsce w latach 1945 - 1970*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1971, ss. 208 - 224.
35. *O roli Floriana Znanięckiego jako współautora „Chłopa polskiego”*. W: H. Kubiak, J. Wróbel (red.), *II Kongres Uczonych Polskiego Pochodzenia*. Ossolineum, Wrocław 1984, ss. 193 - 198.

B. Artykuły w czasopismach

36. *Materiały do przebiegu zasiedlenia Ustki 1945 - 1946*. „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1956, z. 2, ss. 259 - 278.
37. *Pamiętniki osadników jako materiały naukowe do historii i socjografii osadnictwa na Ziemiach Zachodnich*. „*Przegląd Zachodni*” 1957, nr 5, ss. 204 - 210.
38. *Prasa „ludowa” w Wielkim Księstwie Poznańskim w okresie Wiosny Ludów 1848 - 1850*. „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1957, z. 2, ss. 109 - 153.
39. *Pamiętniki osadników Ziem Odzyskanych*. „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1958, z. 1, ss. 510 - 511.
40. *Materiały do historii Darłowa 1894 - 1947*. „*Przegląd Zachodni*” 1959, nr 4, ss. 404 - 409.
41. *Problematyka badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich*. „*Przegląd Zachodni*” 1959, nr 1, ss. 6 - 24.
42. *Od nauczyciela się zaczyna*. „*Tygodnik Zachodni*” 1960, nr 19.
43. *Les processus d'integration sociale dans les Territoires de l'Ouest et du Nord de la Pologne de 1945 à 1959*. „*Cahiers Pologne-Allemagne*” 1960, nr 3, ss. 24 - 39.
44. *Publikacje socjologiczne i demograficzne o Ziemiach Zachodnich i Północnych 1945 - 1959*. „*Przegląd Zachodni*” 1960, nr 1, ss. 183 - 198.
45. *Niektóre aspekty tworzenia się nowego społeczeństwa na Pomorzu Zachodnim*. „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1961, z. 1, ss. 267 - 283.
46. *Naissance d'une nouvelle société en Pomeranie Occidentale*. „*Cahiers Pologne-Allemagne*” 1961, nr 2, ss. 7 - 21.

47. *Regionalizacja w pracy społeczno-wychowawczej nauczyciela na Ziemiach Zachodnich.* „Ruch Pedagogiczny” 1961, nr 1, ss. 18 - 29.
48. *Patronat Poznania nad Szczecinem w 1945 r.* „Szczecin” 1962, nr 3 - 4, ss. 47 - 79 (wspólnie z A. Kwileckim).
49. *Udział wielkopolskiej organizacji PPR w akcji przesiedleńczej na Ziemiach Zachodnie w 1945 r.* „Przegląd Zachodni” 1962, nr 1, ss. 99 - 121 (wspólnie z A. Kwileckim).
50. *Socjologia a osadnictwo na Ziemiach Zachodnich.* „Polska” 1963, nr 8, ss. 4 - 6.
Artykuł ukazał się w wersji ang.: „Poland” 1963, nr 8; niem.: „Monatschrift Polen” 1963, nr 8; franc.: „La Pologne” 1963, nr 8; hiszp.: „Polonia” 1963, nr 8; szwedz.: „Tidskriften Polen” 1963, nr 8.
51. *La sociologie de la migration sur les territoires Occidentaux.* „Perspectives Polonaises” 1964, nr 5, ss. 20 - 31.
Artykuł ukazał się także w wersji ang.: „Polish Perspectives” 1964, nr 5, ss. 16 - 26.
52. *Migracje wojenne na Ziemiach Zachodnich 1939 - 1945.* „Przegląd Zachodni” 1964, nr 4, ss. 251 - 272.
Artykuł ukazał się także w wersji ang.: „Polish Western Affairs” 1965, nr 2, ss. 290 - 313; franc.: „La Pologne et les Affaires Occidentales” 1965, nr 1 - 2, ss. 168 - 195.
53. *Niektóre aspekty migracji na Ziemiach Zachodnich przed II wojną światową. Szkic historyczno-socjologiczny.* „Przegląd Zachodni” 1964, nr 2, ss. 264 - 277.
54. *The memoirs of settlers in the Recovered Territories.* „Polish Western Affairs” 1964, nr 1, ss. 182 - 199.
55. *Okres pionierski na Pomorzu Zachodnim.* „Lud” 1965, ss. 115 - 145.
56. *W sprawie badań socjologicznych nad tworzeniem się nowych społeczności regionalnych na Ziemiach Zachodnich.* „Przegląd Zachodni” 1966, nr 4, ss. 321 - 325.
57. *Z badań nad rybakami morskimi. Cz. 1.* „Rocznik Koszaliński” 1966, ss. 122 - 131.
58. *Socjologiczne prawo pokoleń.* „Polska” 1967, nr 1, ss. 18 - 19, 53 - 54.
Także w wersji ang.: „Poland” 1967, nr 1; franc.: „La Pologne” 1967, nr 1; niem.: „Monatschrift Polen” 1967, nr 1; hiszp.: „Polonia” 1967, nr 1; szwedz.: „Tidskriften Polen” 1967, nr 1.
59. *The young generation of polish autochtones in the Polish Western Territories.* „Polish Western Affairs” 1967, nr 2, ss. 430 - 444.
Także w wersji franc.: „La Pologne et les Affaires Occidentales” 1967, nr 2, ss. 449 - 463.
60. *Polska — społeczeństwo otwarte.* „Polska” 1967, nr 6, ss. 4, 32 - 33.
Także w wersji ang.: „Poland” 1967, nr 6; franc.: „La Pologne” 1967, nr 6; niem.: „Monatschrift Polen” 1967, nr 6; hiszp.: „Polonia” 1967, nr 6; szwedz.: „Tidskriften Polen” 1967, nr 6.
61. *Pamiętniki młodzieży urodzonej na Ziemiach Zachodnich.* „Nurt” 1967, nr 8, ss. 7 - 12.
62. *LTK jako zjawisko socjologiczne.* „Zeszyty Lubuskie” 1968, nr 5, ss. 7 - 16.

63. *The autochtones*. „Quarterly of the Polish Western Association” (Chicago) 1968, nr 2.
64. *Z badań nad rybakami morskimi Środkowego Wybrzeża*. „Rocznik Koszaliński” 1968, ss. 71 - 85.
65. *Integracja ludności na Ziemiach Zachodnich Polski*. „Związkowiec” (Toronto) 1969 z 4 i 8 grudnia 1969.
66. *Młode pokolenie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski*. „Związkowiec” (Toronto) z 1, 18, 21 i 25 listopada 1969.
67. *Metody pracy Instytutu Zachodniego w zwalczaniu rewizjonizmu zachodniemieckiego*. „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1970, nr 3 - 4, ss. 141 - 152.
68. *Przemiany społeczno-kulturalne na Ziemiach Zachodnich*. „Nadodrze” 1970, nr 15, ss. 1, 4 - 5 (komunikat na XII Zjazd Pisarzy Ziemi Zachodnich).
69. *Socjologiczne studium porównawcze o Ziemi Lubuskiej*. „Kultura i Społeczeństwo” 1971, nr 2, ss. 197 - 209.
Także w wersji ang.: „Polish Western Affairs” 1971, nr 2, ss. 375 - 385; franc.: „La Pologne et les Affaires Occidentales” 1971, nr 2, ss. 400 - 412.
70. *W. I. Thomas i F. Znaniński — pionierzy badań socjologicznych nad Polonią Amerykańską*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1974, z. 4, ss. 101 - 109.
71. *Wzory i role społeczne pionierów Ziemi Odzyskanych*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, z. 1, ss. 61 - 70.
72. *Florian Znaniński jako badacz Polonii Amerykańskiej*. „Przegląd Zachodni” 1977, nr 5 - 6, ss. 1 - 12.
73. *Florian Znaniński — współtwórca dzieła pt. „Chłop polski w Europie i Ameryce”*. „Wieś Współczesna” 1978, nr 5, ss. 104 - 106.
74. *Florian Znaniński — współautor dzieła „Chłop polski”*. „Kultura i Społeczeństwo” 1979, nr 4, ss. 67 - 78.
75. *Florian Znaniński jako współautor dzieła „Chłop polski”*. „Przegląd Polonijny” 1983, nr 4, ss. 87 - 100.

V. RECENZJE

76. *A. Owsińska, Sprawa chłopska w świetle publicystyki poznańskiej 1823 - 1848*. Warszawa 1955. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1957, z. 2, ss. 306 - 308.
77. „Zapiski Koszalińskie” 1958, z. 1. „Przegląd Zachodni” 1958, nr 4, ss. 450 - 451.
78. „Zapiski Koszalińskie” 1958, z. 2. „Przegląd Zachodni” 1958, nr 6, ss. 486 - 487.
79. *Z. Świechowski, I. Mertka, Z dziejów Słupska i Ustki*. Poznań—Słupsk 1958. „Przegląd Zachodni” 1958, nr 4, ss. 449 - 451.
80. *L. Będkowski, Słowińscy*. Warszawa 1959. „Przegląd Zachodni” 1959, nr 1, ss. 282 - 283.
81. *T. Bolduan, W krainie Słowińców*. Warszawa 1958. „Przegląd Zachodni” 1959, nr 1, ss. 281 - 282.
82. *Słowińska wieś Kluki*. Poznań 1958. „Przegląd Zachodni” 1959, nr 1, ss. 283 - 284.

83. I. Solińska, J. Koniusz (red.), *Mój dom nad Odrą*. Zielona Góra 1961. „Rocznik Lubuski” 1962, ss. 376 - 378.
84. M. Beloff, *The United States and the Unity of Europe*. London 1963. „Przegląd Zachodni” 1965, nr 1, ss. 187 - 191.
Także w wersji ang.: „Polish Western Affairs” 1965, nr 1, ss. 171 - 175.
85. A. Sarapata (red.), *Przemiany społeczne w Polsce Ludowej*. Warszawa 1965. „Przegląd Zachodni” 1965, nr 5 - 6, ss. 256 - 258.
Także w wersji ang.: „Polish Western Affairs” 1966, nr 1, ss. 193 - 199; franc.: „La Pologne et les Affaires Occidentales” 1966, nr 1 - 2, ss. 215 - 223.
86. K. Żygulski, *Wybór i powołanie zawodu na Śląsku Opolskim*. Wrocław 1964. „Przegląd Zachodni” 1965, nr 2, ss. 395 - 397.
87. J. Burszta (red.), *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej*. Poznań 1964. „Przegląd Zachodni” 1966, nr 2, ss. 448 - 449.
88. J. Chałasiński (red.), *Tu jest mój dom*. Warszawa 1965. „Przegląd Zachodni” 1966, nr 4, ss. 384 - 388.
89. B. Drewniak, *Emigracja z Pomorza Zachodniego 1816 - 1914*. Poznań 1966. „Zapiski Koszalińskie” 1967, nr 1, ss. 142 - 144.
90. W. Markiewicz, *Spółeczeństwo i socjologia w NRF*. Poznań 1966. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1967, z. 2, ss. 270 - 279.
91. E. Rosset, *Bilans reprodukcji ludności na Ziemiach Zachodnich i Północnych*. Poznań 1969. „Polish Western Affairs” 1970, nr 2, ss. 325 - 328.
Także w wersji franc.: „La Pologne et les Affaires Occidentales” 1970, nr 2, ss. 379 - 383; ang.: „Quarterly of the Polish Western Association of America” (Chicago) 1972, nr 2.
92. B. Chmielewska, *Spółeczno-kulturowe mechanizmy i kierunki awansu młodego pokolenia*. Poznań 1970. „Rocznik Koszaliński” 1971, ss. 213 - 215.
93. W. Mrozek, *Przemiany społeczno-kulturalne w województwie katowickim*. Katowice 1972. „Zaranie Śląskie” 1973, ss. 382 - 383.
94. W. Mrozek, *Problemy socjologiczne województwa katowickiego*. Katowice 1972. „Zaranie Śląskie” 1973, ss. 383 - 384.
95. F. Mucha (ed.), *Poles in America*. Wisc. 1978. „Polska” 1980, nr 10.
Także w wersji ang.: „Poland” 1980, nr 10; franc.: „La Pologne” 1980, nr 10; niem.: „Monatschrift Polen” 1980, nr 10; hiszp.: „Polonia” 1980, nr 10; szwedz.: „Tidskriften Polen” 1980, nr 10.

VI. PRACE NIEPUBLIKOWANE

96. *Polacy wobec „Eindeutschungu”*. Poznań 1947, 59 ss. (praca magisterska, maszynopis).
97. *Historia osadnictwa polskiego w Ustce i procesy tworzenia się więzi społecznej*. Poznań 1948, 55 ss. (praca wykonana na zlecenie Biura Studiów przy Ministerstwie Odbudowy, maszynopis).
98. *Materiały do dziejów prasy ludowej w Wielkim Księstwie Poznańskim*. Poznań 1954, 49 ss. (opracowanie dokumentacyjno-bibliograficzne wykonane na zlecenie Zakładu Historii Czasopiśmiennictwa PAN, maszynopis).

99. *Badania socjologiczne w województwie zielonogórskim*. Zielona Góra 1959, 11 ss. (referat na sesję naukową pt. „Zielonogórska narada socjologów”, maszynopis powielony).
100. *Publikacje socjologiczne i demograficzne o Ziemiach Zachodnich i Północnych 1945 - 1959* (materiały bibliograficzne). Zachodnia Agencja Prasowa — Materiały 1959, Biuletyn nr 420, 17 ss. (maszynopis powielony).
101. *Wielki Konkurs dla Mieszkańców Ziem Zachodnich pod protektoratem Premiera Józefa Cyrankiewicza*. Poznań 1970 (odezwa konkursowa).
102. *Przemiany w stereotypie Niemca na pograniczu Polski i NRD. Na przykładzie m. Gubin woj. zielonogórskie*. Poznań 1974, 25 ss. (maszynopis).
103. *Przemiany w świadomości społecznej ludności Ziem Zachodnich. Na przykładzie mieszkańców Ziemi Lubuskiej*. Poznań 1975, 14 ss. (referat na sesję naukową TKKS we Wrocławiu, maszynopis).
104. *Ruchliwość społeczna młodego pokolenia województw zachodnich*. Poznań 1976, 1000 ss. (raport nr 1 z badań dotyczących problemu węzłowego 15/11.2 na zlecenie IFiS PAN; wybór pamiętników młodziędzy Ziem Zachodnich; maszynopis).
105. *Pamiętniki mieszkańców Ziem Zachodnich. Opracowanie dokumentacyjne*. Poznań 1977, t. 1 - 7, 5590 ss. (praca wykonana w Instytucie Socjologii UAM na zlecenie Lubuskiego Towarzystwa Naukowego w Zielonej Górze; wstęp i redakcja; maszynopis).
Także wybór i opracowanie t. 3: Ziemia Lubuska, cz. 1, ss. 1 - 337; cz. 2, ss. 338 - 704; t. 4: Ziemia Szczecińska, ss. 1 - 517; t. 6: Pomorze Gdańskie, ss. 1 - 337; t. 7: Warmia i Mazury, cz. 1, ss. 1 - 353; cz. 2, ss. 354 - 636.
106. *Ruchliwość społeczna młodego pokolenia województw zachodnich*. Poznań 1977, 50 ss. (raport nr 2 z badań dotyczących problemu węzłowego 15/11.2 na zlecenie IFiS PAN; analiza pamiętników młodziędzy; maszynopis).
107. *Ruchliwość społeczna młodego pokolenia województw zachodnich*. Poznań 1978, 48 ss. (raport nr 3 z badań dotyczących problemu węzłowego 15/11.2 na zlecenie IFiS PAN; opracowanie badań terenowych w województwie zielonogórskim; maszynopis).

VII. INNE

108. *Sprawozdanie z badań terenowych nad osadnictwem rybackim na Pomorzu Zachodnim*. „Przegląd Zachodni” 1957, nr 2, ss. 356 - 361.
109. *Organizacja badań socjograficznych na Ziemiach Zachodnich*. „Przegląd Zachodni” 1958, nr 2, ss. 225 - 232.
110. *Sekcja Socjograficzna Instytutu Zachodniego w Poznaniu*. Zachodnia Agencja Prasowa, Biuletyn nr 314 z 21 września 1958.
111. *Sprawozdanie z prac Sekcji Socjograficznej Instytutu Zachodniego w Poznaniu*. „Przegląd Socjologiczny” 1958, ss. 307 - 308.
112. *Dokumenty o Ziemiach Zachodnich*. Zachodnia Agencja Prasowa, Biuletyn nr 139 z 21 kwietnia 1959.
113. *Sekcja Socjograficzna Instytutu Zachodniego w Poznaniu*. „Przegląd Socjologiczny” 1959, ss. 143 - 144.

- 26
114. *Sekcja Socjograficzna Instytutu Zachodniego w Poznaniu*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1961, z. 1, ss. 395 - 398.
 115. *Problematyka badań socjologicznych w instytutach regionalnych na Ziemiach Zachodnich*. „Przegląd Zachodni” 1967, nr 2, ss. 394 - 398.
 116. *Pamiętniki w pracach Instytutu Zachodniego w Poznaniu*. „Tygodnik Kulturalny” 1969 z 23 marca 1969.
 117. *Ziemie Zachodnie oczyma socjologa. Drogi interpretacji*. „Serwis Informacyjny Agencji Robotniczej” nr 116 z 19 maja 1970, ss. 5 - 8.
 118. *Ziemie Zachodnie na warsztacie socjologów*. „Serwis Informacyjny Agencji Robotniczej” nr 77 z 2 kwietnia 1970, ss. 8 - 10.
Przedruki: „Gazeta Poznańska” z 6 kwietnia 1970, „Gazeta Olsztyńska” z 6 kwietnia 1970, „Nowiny Rzeszowskie” z 7 kwietnia 1970, „Słowo Ludu” z 9 kwietnia 1970.
 119. *Młode pokolenie na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski*. Warszawa 1969, 32 ss. (wykłady Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich).
 120. *Scientists of Polish Descent Meet in Krakow*. „Polish Western Affairs” 1973, nr 2, ss. 297 - 298.
Także w wersji franc.: „La Pologne et les Affaires Occidentales” 1973, nr 2, ss. 312 - 313.

AURELIA SZAFRAN-BARTOSZEK

NASZE WYDAWNICTWA

JAN RYMARCZYK

MIGRACJA SIŁY ROBOCZEJ
DO KRAJÓW EWG
I JEJ KONSEKWENCJE
SPOŁECZNO-GOSPODARCZE

224 s. Cena 140,- zł

Autor rozważa ekonomiczne i socjologiczne aspekty zatrudnienia obcych robotników w krajach Europy Zachodniej. Chronologicznie praca obejmuje czas od drugiej połowy lat pięćdziesiątych do końca lat siedemdziesiątych. Punktem wyjścia rozważań są trzy etapy rozwoju migracji (głównie z krajów pozaeuropejskich i Europy Południowej): początkowy narastającej kompleksowości i stadium kompleksowej migracji. Autor uwzględnia skutki procesów migracyjnych zarówno dla krajów czasowego pobytu, jak i pochodzenia migrantów.

Zaletą rozprawy jest jasny wkład i przejrzysta kompozycja. Autor oparł się na zagranicznych materiałach źródłowych i statystycznych: publikacje międzynarodowych organizacji ekonomicznych, ONZ, wyniki badań ankietowych, artykuły prasowe.

DO NABYCIA:

- w księgarniach naukowych Domu Książki,
- w Instytucie Zachodnim, 61-772 Poznań, Stary Rynek 78/79 (także za pobraniem pocztowym).

Dulczewski Zygmunt, Pseudonimy: "EFOS", "ODROWAŻ" /1916 - /
 Pracownik Urzędu Stanu Cywilnego w Rogowie, pow. rypiński 1940-
 1941, Urzędu Gminnego w Rogowie 1941-1942, robotnik leśny w
 Leśnictwie Bór Królewski, gm. Skępe, pow. lipnowski 1942-1945.
 Komendant Placówki ZWZ "Znak" /potem "AK"/ obejmującej teren
 gminy Rogowo, od 1942 - ponadto - łącznik z Placówką AK Skępe.
 Ur. 5 X 1916 w Kaźmierzowie, gm. Mazowsze /ob. woj. toruńskie/.
 Rodzice: Feliks i Feliksa, właściciele gospodarstwa rolnego.
 Rodzeństwo: Stanisław-ksiądz- więzień obozu koncentracyjnego
 w Dachau, Jan-lekarz, Henryk-nauczyciel-samordowany w obocie
 koncentracyjnym w Dachau, Kazimierz-nauczyciel-oficer WP-jeniec
 "Offlegu VII A", Czesław-rolnik-w, siedlony z gospodarstwa-ro-
 botnik leśny, Zofia-żona nauczyciela samordowanego przez Gesta-
 po w Rypinie w 1939 r., Irena-nauczycielka, Maria i Józefa-
 żony rolników.
 Wykształcenie: w 1935 r. zdał maturę gimnazjum neoklasycznego
 w Plocku i rozpoczął studia na Wyższym Katolickim Studium Spo-
 łecznym w Poznaniu oraz - w 1936 r. - na Uniwersytecie Poznań-
 skim /pedagogika, socjologia/. W 1939 r. uzyskał Dyplom ukończe-
 nia Wyższego Katolickiego Studium Społecznego. W czasie studiów
 uniwersyteckich odbył szkolenie wojskowe oraz wakacyjny obóz ówi-
 czebny Legii Akademickiej w Lidsberku na Pomorszu. W lipcu 1939 r.
 zawarł sw. małżeński z Ireną Grodąką. Dzieci: Grażyna-1940, Miro-
 sława-1943, Jacek Odrowąż-1945.

W okresie okupacji /1939-1945/ przebywał na terenach powiatów
 rypińskiego i lipnowskiego, włączonych do "wojennego" wojewódz-
 twa Gdańsk-Prusy Zachodnie. Początkowo zamieszkał w Rogowie, pow.
 rypiński. Po aresztowaniach i morderstwach dokonanych przez Ge-
 stapo w całym pow. rypińskim /aresztowano wszystkich księży- w
 tym jego brata Stanisława- oraz zakatowano bądź rozstrzelano

wszystkich nauczycieli, właścicieli majątków, działaczy społecznych, którzy po przejściu frontu powrócili do swych miejscowości/ - pozostawał przez kilka miesięcy w ukryciu. W okresie: marzec 1940 - październik 1941 prowadził akta Urzędu Stanu Cywilnego w Katolickim Biurze Parafialnym w Rogowie, gdzie na miejsce aresztowanych księży z parafii Rogowo, Żaże i Chrostkowo pełnił funkcje duszpasterskie ksiądz przybyły z Pomorza. Od października 1941 do kwietnia 1942 pracował w Urzędzie Gminnym w Rogowie, prowadząc działy: Urzędu Stanu Cywilnego, ewidencji i ruchu ludności /meldunków/, rejestru kar policyjnych i ochrony przeciwpożarowej. Od kwietnia 1942 do stycznia 1945 - w związku z odnową podpisu na "Wielkistę" - odszedł z Urzędu Gminnego i był robotnikiem leśnym w Leśnictwie Bór Królewski /Kamienica/, gm. Skąpe. Zamieszkał początkowo we wsi Krzyśówki, gm. Rogowo, potem we wsi Szczekarszewo, gm. Skąpe. Do Związku Walki Zbrojnej "Znak" wstąpił 1 maja 1940 r. składając przysięgę na ręce kpt. Antoniego Zielińskiego, komendanta powiatowego organizacji. Przyjął pseudonim "Epos". Za zadanie otrzymał zorganizowanie Hłacówki dla gminy Rogowo i pełnienie funkcji jej komendanta. Na jego ręce słożyli przysięgę: 1/ Zygmunt Mirecki pp., 2/ Edwin Grodzki kpr., 3/ Józef Malinowski szer., 4/ /zapomniane nazwisko/ gajowy w Leśnictwie Bór Królewski.

Działalność konspiracyjna w.w. i jego Hłacówki obejmowała:

- 1/informację organizacyjną i społeczno-polityczną /korzystał w tym celu m.in. z możliwości słuchania radia londyńskiego w kryjówce krewnego Przemysława Winiarskiego w Toruniu/,
- 2/ pomoc w przetrzutech osób ukrywających się i zaopatrywanie ich w odpowiednie dokumenty / ułatwiała to praca w dziale meldunkowym Urzędu Gminnego /,
- 3/gromadzenie i zabezpieczanie broni /brał w tym udział J. Malinowski, udzielał pomocy leśniczy M.

Schubert/,4/ przeciwdziałanie akcji tzw. "Eindeutschungu" i wciągnięcia Polaków do Wehrmachtu /zdobycie tajnej instrukcji dla Niemców kierujących akcją i ostrzeżenie licznej grupy osób o możliwość odmowy podpisu bez doraźnych konsekwencji/, 5/prowiedzenie punktu kontaktowego Komendanta Powiatowego w Rypinie z Placówką AK w Skępem, pow. lipnowski, 6/po wkroczeniu Armii Czerwonej - wyjazd na 5 miesięcy /marzec-lipiec 1945/ do powiatu żemżyńskiego, włączenie się pod nowym pseudonimem "Odro-
wąż" w działalność Placówki AK w gm. Szumowo pod dowództwem kpt. H. Bazukiewicza, oficera broni pancernej /próby organizowania obrony przed zagrożeniami ze strony okupanta wschodniego /"kryjówka u ks. Eugeniusza Grodzkiego/.

W okresie powojennym: 1945-1947 ukończył studia i uzyskał dyplom Magistra Socjologii na Uniwersytecie Poznańskim; 1947 - 1951 był st. asystentem Katedry Socjologii UP, 1952-1956 odszedł z uniwersytetu /represje okresu stalinowskiego/, m.in. wykonywał prace zlecane dla PAN, był nauczycielem historii w Technikum Księgarskim w Poznaniu. w latach 1956-1973 był kierownikiem Zakładu Socjologicznego w Instytucie Zachodnim w Poznaniu, w 1973-1986 objął stanowisko profesora socjologii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w tym 3 lata pełnił funkcję dyrektora Instytutu Socjologii UAM.

Stopnie i tytuły naukowe: doktor socjologii 1951, docent nauk humanistycznych /dr habil/ 1965, prof. nadzw. 1973, prof. sw. 1981.

----- oo O oo -----

Prace bio-i bibliograficzne o Z. Dulczewskim:

- A. Kwilecki, Sylwetka naukowa Zygmunta Dulczewskiego "Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" zesz. 1, 1987;
- A. Kwilecki, Zygmunt Dulczewski jako badacz terenowy. "Studia Socjologiczne" nr. 2, 1989;
- A. Sekson, Działalność Prof. dra Zygmunta Dulczewskiego w Instytucie Zachodnim, "Przegląd Zachodni" nr. 2, 1987.

Materiały: Teczka w Archiwum Pomorskim AK Nr M.456/1087

Stawna Dubbo - Novicha ps. "Yshra"

Rypin 301

Dulczewski Zygmunt ps. "Epos", "Odrowąż"/1916-.../kmdt placówki POZ-
-AK Rogowo obw. Rypin.

Ur. 5.X.1916 r. w Kaźmierzewie pow. *Lipno*, s. Feliksa, rolnika i Feliksy z d. Lewandowskiej. W 1935 r. uzyskał maturę w gimn. neoklasycznym w Płocku i rozpoczął studia na Wyższym Katolickim Studium Społecznym w Poznaniu oraz na Uniw. Poznańskim, w zakresie pedagogiki i socjologii. W 1939 r. uzyskał dyplom na WKSS. Podczas studiów odbył szkolenie wojskowe oraz wakacyjny obóz ćwiczebny Legii Akademickiej w Lidzbarku na Pomorzu. W lipcu 1939 r. zawarł związek małżeński z Ireną Grodzką.

Podczas okupacji przebywał na terenach pow. Rypińskiego i lipnowskiego, gdzie ukrywał się po aresztowaniu wszystkich księży, większości nauczycieli, właścicieli majątków oraz działaczy społ. z pow. rypińskiego. Od marca 1940 r. podjął pracę, początkowo w Biurze parafialnym w Rogowie, następnie w Urzędzie Gminnym i w leśnictwie. 5.V.1940 r. został zaprzysiężony do POZ "Znak" przez kpt. Antoniego Zielińskiego, kmdta pow. POZ. i otrzymał zadanie zorganizowania i dowodzenia placówką w gminie Rogowo. Do konspiracji w POZ zaprzysiężił ppor. Zygmunta Mireckiego, kpr Edwona Grodzkiego, szer. Józefa Malinowskiego oraz NN gajowego w leśnictwie Bór Królewski. Do zadań placówki POZ Rogowo należało: prowadzenie nasłuchu radiowego, pomaganie w przerzutach osób zagrożonych aresztowaniem, gromadzenie broni, wciąganie do konsp. Polaków z Wehrmachtu, prowadzenie punktu kontaktowego kmdta pow. w Rypinie z placówką AK w Skępem pow. lipnowski.

RO Po wkroczeniu Armii Czerwonej, Z. Dulczewski wyjechał w marcu 1945 r. do pow. łomżyńskiego, gdzie pod ps. "Odrowąż" był żołnierzem placówki AK w gminie Szumowo, pod dowództwem kpt H. Baziukiewicza. W sierpniu 1945 r. wyjechał do Poznania, gdzie ukończył studia socjologiczne i pracował jako pracownik naukowy do 1986 r.

Z. Dulczewski pochodził z patriotycznej rodziny, prześladowanej przez niemieckiego okupanta. Bracia Stanisław i Henryk, byli więźniami obozu w Dachau, gdzie Henryk został zamordowany.

AP AK T.: Z. Dulczewskiego, M. Cyprinińskiego, Suszyńskiego

H. Nowicka

Dulczewski Zygmunt ps. "Epos", "Odrawąż" (1916-....), kmdt Plac. POZ-AK Rogowo Obw. Rypin.

Ur. 5 XI 1916 r. w Kaźmierzewie pow. Lipno, syn Feliksa, rolnika i Feliksy z d. Lewandowskiej. W 1935 r. uzyskał maturę w gimnazjum neoklasycznym w Plocku i rozpoczął studia na Uniw. Poznańskim w zakresie pedagogiki i socjologii oraz na Wyższym Katolickim Studium Społecznym w Poznaniu, gdzie w 1939 r. uzyskał dyplom tej uczelni. Podczas studiów odbył szkolenie wojskowe oraz wakacyjny obóz ćwiczebny Legii Akademickiej w Lidzbarku Welskim.

Przez kilka pierwszych miesięcy okupacji ukrywał się na terenach pow. lipnowskiego i rypińskiego, ogarniętego wówczas aresztowaniami i mordami dokonanymi na wszystkich księżach i większości nauczycieli, właścicieli majątków oraz działaczy społecznych.

Od marca 1940 r. podjął pracę, początkowo w biurze parafialnym w Rogowie, następnie tamże w Urzędzie Gminnym. Od 1942 r. do wejścia ACz był robotnikiem leśnictwa w Skępem pow. Lipno. Dnia 1 V 1940 r. został zaprzysiężony do POZ "Znak" przez kpt Antoniego Zielińskiego, kmdta pow. POZ. Otrzymał rozkaz zorganizowania i dowodzenia placówką w gminie Rogowo. Do konspiracji w POZ, potem AK zaprzysiężił ppor. Zygmunta Mireckiego ps. "Kiep", kpr. Edwina Grodzkiego ps. "Śwary", szer. Józefa Malinowskiego ps. "Schwarz", Stanisława Kuligowskiego ps. "Mucha" oraz NN gajowego w leśnictwie Bór Królewski, gm. Skępe. Do zadań Plac. POZ-AK Rogowo należało: prowadzenie nasłuchu radia londyńskiego u Przemysława Winiarskiego w Toruniu i szerzenie uzyskanych wiadomości, pomaganie w przerzutach osób zagrożonych aresztowaniem, gromadzenie broni, wciąganie do konspiracji Polaków z Wehrmachtu, prowadzenie punktu kontaktowego kmdta Obw. AK Rypin z Plac. AK w Skępem pow. Lipno.

Po wkroczeniu ACz, Dulczewski wyjechał w marcu 1945 r. do pow. łomżyńskiego, gdzie pod ps. "Odrawąż" był żołnierzem Plac. RO AK w gm. Szumowo, działającej pod dowództwem kpt H. Baziukiewicza. W sierpniu 1945 r. wyjechał do Poznania, gdzie ukończył studia socjologiczne i pracował do 1986 r. jako pracownik naukowy (od 1981 jako prof. zw.). Od 1986 r. na emeryturze.

Bracia Z. Dulczewskiego: Stanisław, ksiądz i Henryk, z zawodu nauczyciel, byli więźniami obozu w Dachau; tamże Henryk został zamordowany.

AP AK, T.: Ciepłiński M., Dulczewski Z., Suszyński S.

Hanna Nowicka

5004. biograficzny konspiracji
pomorskiej 1939-1945, Tom 1994,
s. 1.

Pracownice H. Nowicka 23.06.04 20 do 4.50.04 3.8
28.06.2004
NA WIECZNA WARTĘ ODESZLI OD NAS

Pracownik, Profesor ZYGMUNT DULCZEWSKI ps. "Epos", "Odrowąż" (1916-2004),
komendant Placówki POZ-AK Rogowo Obw. Rypin.

Urodził się 5. listopada 1916 r. w Kazimierzewie, pow. Lipno, jako syn Feliksa Dulczewskiego, rolnika i Feliksi z d. Lewandowskiej. W 1935 roku zdał maturę w gimnazjum neoklasycznym w Płocku i rozpoczął studia na Uniwersytecie Poznańskim w zakresie pedagogiki i socjologii oraz na Wyższym Katolickim Studium Społecznym w Poznaniu, gdzie w 1939 roku uzyskał dyplom tej uczelni. Podczas studiów odbył szkolenie wojskowe oraz wakacyjny obóz ćwiczebny Legii Akademickiej w Lidzbarku Welskim. Od marca 1940 roku podjął pracę, początkowo w biurze parafialnym w Rogowie, następnie także w Urzędzie Gminnym. 1. maja 1940 r. został zaprzysiężony do POZ "Znak" przez kpt. Antoniego Zielińskiego, komendanta powiatowego POZ. Otrzymał rozkaz zorganizowania i dowodzenia placówką w gminie Rogowo.. Do zadań Placówki POZ-AK Rogowo należało prowadzenie nasłuchu radia londyńskiego i szerzenie uzyskanych wiadomości, pomaganie w przerzutach osób zagrożonych aresztowaniem, gromadzenie broni, wciąganie do konspiracji Polaków z Wehrmachu, przygotowania do zrzutu "cichociemnych", dostarczanie fałszywych dowodów osobistych osobom zagrożonym aresztowaniem, prowadzenie punktu kontaktowego komendanta Obwodu AK Rypin z Placówką AK w Skępem, pow. Lipno.

Po wkroczeniu Armii Czerwonej Zygmunt Dulczewski wyjechał w marcu 1945 r. do powiatu łomżyńskiego, gdzie pod pseudonimem "Odrowąż" był żołnierzem Placówki "Ruch Opera AK" w gminie Szumowo, działającej pod dowództwem kpt. H. Baziukiewicza.

W sierpniu 1945 r. wyjechał do Poznania i podjął studia socjologiczne na Uniwersytecie Poznańskim. Po dyplomie został pracownikiem naukowym w dziedzinie socjologii. W 1981 r. został profesorem zwyczajnym. W 1986 r. przeszedł na emeryturę. Nie zerwał jednak kontaktów z Uczelnią pracując z młodymi naukowcami i młodzieżą akademicką niemal do ostatnich dni swego życia.

Był członkiem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Poznaniu, pełniąc przez kilka kadencji funkcję przewodniczącego Komisji Rewizyjnej w Środowisku "Pałac"- "Pomnik".

Zmarł w Poznaniu 22.05.2004 r. pochowany z honorami wojskowymi dnia 28.05.2004 r. na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Hanna Nowicka

Hanna Nowicka

IV/1. Korespondencja L. Dubrowskiego z
E. Zawacką i Fundacją

1. Pismo do Elżbiety Zawackiej z
6.01. 1992r. z informacją o przesłaniu
releji, ręk. k. 1 s. 1
2. Pismo Elżbiety Zawackiej z
27.01. 1992r., mpis kop. k. 1 s. 2
3. Pismo do Fundacji z 12.11. 1993r.
w sprawie uzyskania wykształcenia
przed 1939r., mpis oryg. k. 2 s. 3-4
4. Pismo Fundacji z 23.11. 1993r.,
mpis, kop. k. 1 s. 5
5. Pismo z 19.01. 1994r. w sprawie
uzupełnienia releji, mpis oryg. k. 2 s. 6-7

Zygmunt Dulacowski
ul. Grochowska 11/1
60-272 Poznań

opt. 9/11-92

Ld2. 8/A/92 1.
opt. 08.01.92r.

Poznań, dnia 6 stycznia 1992

Wdane

Dot. dr habil. Elibreta Zawacka
Fundacja i Archiwum Pomocnic Armii
Krajowej "a Toruniu"
ul. Pielary 49
Toruń

Alfomniany" gmer Paweł Janusz Nowicki, Prezesa
mięcej Kotłowski TK "Pomnik" a Poznaniu,
prosząc na Pana rzu sprawozdaniu ze swo-
róż czynności w okresie okupacji niemieckiej
1939-1945. Proszę jest to narachować do otrzy-
mania legitymacji uprawniającej do odwołania
"Obraz Pomocnic TK" (które już otrzymano).

Z łaski, serdecznie pozdrawiam
Zygmunt Dulacowski

Toruń, dn. 27.01.1992r.

L.dz.205/A/92

Pan Profesor dr hab. Zygmunt Dulczewski
ul. Grochowska 11/1
60-277 Poznań

Dziękuję za przysłanie wyczerpującej relacji o Pana służbie konspiracyjnej.

Zapytuję uprzejmie, czy możemy liczyć na współpracę Pana z Archiwum naszej Fundacji? Jest to już ostatnia możliwość zebrania i opracowania materiałów przez autentycznych świadków zdarzeń.

Proponuje, aby opracować monograficznie dzieje AK na Ziemi Dobrzyńskiej /obwód AK Lipno, Rypin/ łącznie z Kol. Stanisławem Suszyńskim, który zebrał obfite materiały i Kol. Zbigniewem Ramlau'em, który już obiecał mi współpracę.

Łączę wyrazy szacunku

Przewodnicząca Rady Fundacji

52

Doc.dr hab. Elżbieta Zawacka

Poznań, dnia 12 listopada 1993 r.

Wpłynęło dnia 23.11.93

Ldz. 1509/A/93

Pani

Mgr Hanna Marcinkowska
Fundacja "Archiwum Pomorskie A.K."
ul. Piekary 49
87-100 Toruń

Wielce Szanowna Pani :

Pani Hanna Nowicka - Prezes środowiska pomorskiego A.K. w Poznaniu - przekazała mi informację o potrzebie wyjaśnienia danych dotyczących mojego wykształcenia uniwersyteckiego / jako materiału do Słownika biograficznego /.

Podobno Pani Docent dr hab. Elżbieta Zawacka ma wątpliwości co do istnienia na Uniwersytecie Poznańskim przed 1939 r. kierunku studiów pedagogicznych i socjologicznych.

Oświadczam z całą stanowczością, że obydwie te dyscypliny naukowe istniały na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1920 - 1939 jako osobne kierunki studiów. Rekrutowano na te kierunki studentów i wydawano w zakresie tych specjalności dyplomy oraz nadawano stopnie naukowe.

Od 1931 r. absolwenci obydwu kierunków mieli prawo uzyskiwania tytułu "Magistra filozofii" z dodatkiem " w zakresie socjologii", " w zakresie pedagogiki" itp. w zależności od kierunku studiów reprezentowanego na ówczesnym Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego. Tytuł "magister" oznaczał zgodnie z określeniem w Ustawie tzw. "niższy stopień naukowy".

Tytuł "Doktora filozofii" można było uzyskać po napisaniu pod kierunkiem Profesora-Promotora oddzielnej dysertacji naukowej i złożeniu egzaminu doktorskiego przed Komisją powołaną specjalnie w tym celu przez Radę Wydziału Humanistycznego. Tytuł doktora uznawany był wówczas ustawowo za "wyższy stopień naukowy".

Pozwolę sobie zaznaczyć, że socjologia, jako kierunek studiów uniwersyteckich, została wprowadzona na Uniwersytecie Poznańskim przez Floriana Znanieckiego w 1920 r. Przybył on w 1920 r. na Uniwersytet Poznański z USA jako światowej sławy uczonego, współautor 5-tomowego dzieła "The Polish Peasant in Europe and America" - uznawany potem za jednego z "ojców socjologii amerykańskiej". Dzięki niemu Uniwersytet Poznański wprowadził socjologię - jako pierwszą w Polsce - jako dyscyplinę akademicką. W Uniwersytecie Warszawskim nastąpiło to w r. 1931, a na Uniwersytecie Jagiellońskim dopiero w r. 1934.

Jesli o mnie chodzi, pozwolę sobie ponadto wyraźnie podkreślić, że studiowałem przed 1939 r. na dwóch odrębnych wyższych uczelniach.

1. Po maturze, w 1935 r. rozpocząłem studia na Wyższym Katolickim Studium Społecznym ^{u Polyanum} założonym przez Prymasa Polski Ks. Kardynała Augusta Hlonda/. Studium to uzyskało, na mocy ustawy, prawo szkoły wyższej w 1935 r. Należałem do pierwszego rocznika słuchaczy Studium, którego dyplom nadawał takie uprawnienia. Dyplom ukończenia Studium uzyskałem w 1939 r.

2. We wrześniu 1936 r. zostałem przyjęty na studia w Uniwersytecie Poznańskim. Postanowiłem studiować równocześnie na obydwu uczelniach. Zapisalem się na pedagogikę oraz - pobocznie - na socjologię. Ukończyłem te studia po przerwie wojennej, uzyskując w 1947 r. dyplom "Magistra filozofii w zakresie socjologii." W tym samym 1947 r. zostałem zaangażowany na stanowisko starszego asystenta przy Katedrze Socjologii Uniwersytetu Poznańskiego.

W maszynopisie dostarczonym przez Panią Hannę Nowicką dla Słownika biograficznego - dane o moich studiach wyższych sformułowane zostały poprawnie, zgodnie ze stanem faktycznym.

Łucja Wyrostek
Ryszard Ducewala

Załączam materiały:

- 1/ Kserokopie z Indeksu Uniwersytetu Poznańskiego z lat 1936-1939,
- 2/ ^{Nadbitka} Kserokopie z opracowania biograficznego A. Kwileckiego, opublikowanego w "Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym"; 1987/ 1
- 3/ ^{Nadbitka} Kserokopie z opracowania biograficznego A. Saksona, opublikowanego w "Przeglądzie Zachodnim" 1987/ 2 (wraz z zestawieniem bibliograficznym Aurelii Szafran-Bartoszek w tymże numerze "Przeglądu Zachodniego").

5.

FUNDACJA
Archiwum Pomorskie Armii Krajowej
ul. Piekary 49, tel. 271-86
87-100 TORUŃ

Ldz 1592/A/93

Toruń 23.11.93.

Szan Pan Profesor
Zygmunt Dulczewski
60-277 Poznań
ul. Grochowska 11/1

Szanowny Panie Profesorze !

Bardzo serdecznie dziękujemy za obszerne informacje nadesłane w pańskim liście z dn. 12.11.93 r. Dane umieszczone w biogramie napisanym przez p.Hannę Nowicką, nie budziły wątpliwości Pani doc.Elżbiety Zawackiej ale zainteresowanie, gdyż sama była związana z Uniwersyteciem Poznańskim. Przesłane przez Pana informacje, zostaną wraz z materiałami umieszczone w pańskiej teczkę osobowej.

Łączymy wyrazy szacunku

Kierowniczka Archiwum
mgr Hanna Marcinkowska

Zygmunt Dulczewski
ul. Grochowska 11 m.1
60-277 Poznań

Poznań, dnia 19 stycznia 1994 r.

Wpłynęło dnia 26.01.94
Licz. 85/18/94

Pani
Mgr Hanna Marcinkowska
Archiwum Pomorskie Armii Krajowej
ul. Piekary 49
87-100 T o r u ń

Dzięki podjętym w ostatnim czasie staraniom udało mi się zebrać nieco danych, które uzupełniają moje informacje podane:
1/ do Słownika biograficznego /1993 r., opracowanie Pani Hanny Nowickiej/,
2/ w "Relacji żołnierza Armii Krajowej" /przesłanej 5.I.1992 r./.

Jeśli chodzi o dane do Słownika biograficznego - proszę o wpisanie na s.2 maszynopisu nazwiska Stanisław Kuligowski, kpr. zamiast słów w nawiasie: zapomniałem nazwisko / wiersz 10 od dołu/. Wymieniłem go jako czwartego spośród osób, które złożyły na moje ręce przysięgę. Był on gajowym. Został rozstrzelany przez Jagdkommando 12 września 1944. Uroczysty pogrzeb odbył się po wojnie, 2 września 1945 r. w Skępem.

Wcześniej /5.I.1992 r./ podaną "Relację żołnierza Armii Krajowej" uzupełniam obecnie następującymi informacjami:

1/ na s.1 maszynopisu, p.II,2 wnoszę poprawkę - zamiast obóz letni w Działdowie ma być obóz letni w Lidzbarku /wiersz 3 od dołu/. W pośpiechu tak mi się napisało, ponieważ o Działdowie mówiło się bardzo dużo w pierwszych miesiącach wojny jako o miejscu straceń. "Przejęzyczyłem się". Mam przecież nawet fotografie ze swego pobytu w obozie "Legii Akademickiej" w Lidzbarku.

2/ na s.2 maszynopisu p.III,2 uzupełniam dane dotyczące zaprzyjęzonych przeze mnie osób:

- ✓ 1/Zygmunt Mirecki - należy dopisać na końcu: Pseudonim "Kiepi" /od Kiepora/.
- ✓ 2/Edwin Grodzki - dopisać na końcu: Pseudonim "Śwary".
- ✓ 3/Józef Malinowski - dopisać na końcu: Pseudonim "Schwarz".
- ✓ 4/uzupełnić nazwisko: Stanisław Kuligowski, kpr. i dopisać na końcu: Pseudonim "Mucha".

3/ na tej samej stronie p.III/4 dopisać mój drugi pseudonim "Odrowąż".

Pseudonim ten przybrałem już po wkroczeniu Armii Czerwonej, gdy w marcu 1945 r. udałem się na teren woj. białostockiego /pow. łomżyński/.

Nie podawałem tego pseudonimu we wcześniejszych relacjach do ZboWiD 'u'. Nie uważałem za wskazane ujawnianie swojej działalności konspiracyjnej dotyczącej pierwszych miesięcy "po wyzwoleniu".

Łączę wyrazy poważania i serdeczne
pozdrowienia

Ryszard Dulcowski

T: M - 456/1087 Pom.

Rybnik

Dni cesarski Zygmunt

1. 52 arty informacyjna
k. 10

Ry pini 1.
17K

Dulcerowski

Kuolt placówki, na jej terenie Zmutowska
zamiarkaty wieś Krzyżówka Gniazda Rogawo
brat ks Dulcerowski z Rogawa
obecnie prawdopodobnie pracuje w uniwersytecie
inf Smoleńskie

Musi to Dulcerowski Zygmunta ^{prof. socjologii} ~~doświadczenia~~
60-277 Poznań Grodzieńska 11 m 1

Rypin *21.10.16*
TKK

Dmlewski vel Dulczewski

ps Eros
mp SW 2v ZAK Poznan

nr 05-10-1916

adres Poznan ul Grodzieńska 11 m 1

o relacji ma zabiegac' H Raulson

27

Ryppin
3.

por bulveeriski Lygmanit
komolt plaišiki AK u Roponi
otnymat formoc u opracovani
plaišic zmutawiška od M. Cipliškis

in. del. M. Cipliškis M - 229 s. 5
RUP.

FUNDACJA
1939 1945
AK
ELŻBIETY ZAWACKIEJ

Dederewski Zygmunt
kmdt. Kłacowski M. Rogowa
por. rez. pracownik w kuznie w Rogowie

Zob. J. Sawyński „Wykaz żołnierzy AK - 41

Dyplom
AK 4.

Dulczewski
Por. WP
gminy Rogowo

Rypin⁵

K-dt placówki w wsi
Krzyżówki, gm. Rogowo i K-dt
szutowiska w Krzyżówkach. Pra-
widopodobnie pracownik uniwer-
sytetu.

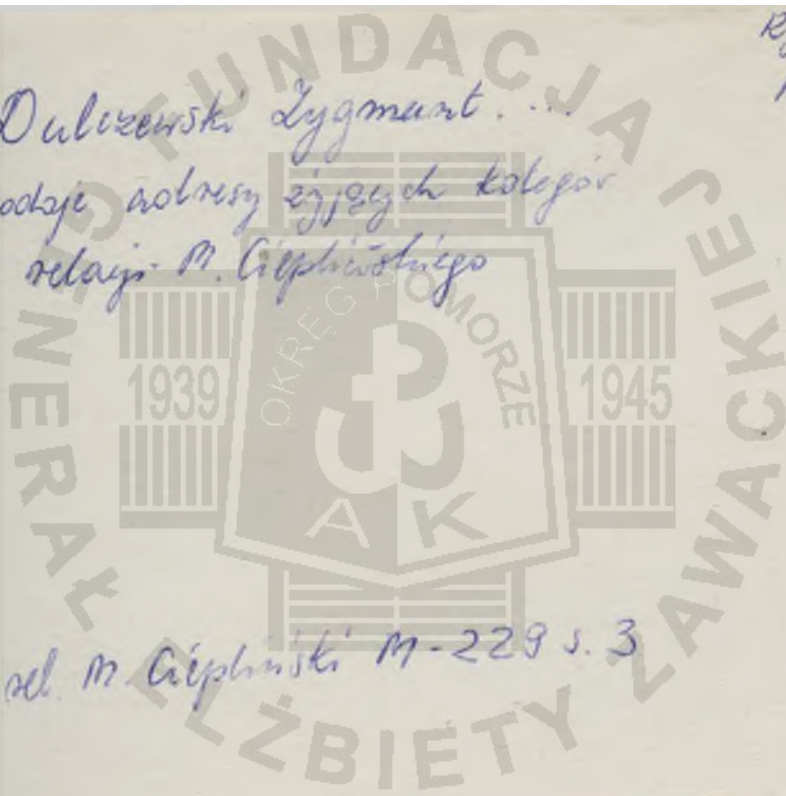
Witold

Rypin 6
AK

Dulcewski Zygmunt...
podaje adresy żyjących kolegów
4 relacji M. Cięplińskiego

Zm. ad. M. Ciępliński M-229 s. 3

M49.

Dulczewski Zygmunt

Rypin 7
Poz-AK.

Komendant k-ny gminnej Poz „Zmali” w Rogo-
wie. Następnie kmdt Plac. AK w Rogowie.
Przygotowywał zautomatyz. m. Krzyżówki
w. Rogowa.

zob. : Krowczyński, Suszyński, Działalność
Poz „Zmali”... , Przegląd Hist. 1980/2.4
s. 781

MM-96

Drodziny
POZ-ARK

Dulcewski Zygmunt

Por. rez. Kontakt z Hrecynstewem Ciplinskiem.
kmdt plex. Rv. Rogow

Zob. T.: Spisane S. Szarynskiego, I rel.,
str. 24, 25, 27, 158, 160, 161

HMM-PC

a

FK 9
Lypiu

DULCZEWSKI Zygmunt
ps. "Epos", "Odnowa"

Komendant Placówki PAZ-FK Rogowo
Lypiu.

Zob. Stowicki Biogr. Lousp. Dow. cz. I, s. 63
Fundacja Archiwum Powstania FK.
Lipiec 1994 r.

W. S. / 2005

++ Dulcewski Zygmunt
ps. „Epos”, „Odrowozi”

Obw. Ryppin
POZ-„Znaki”-10
FK

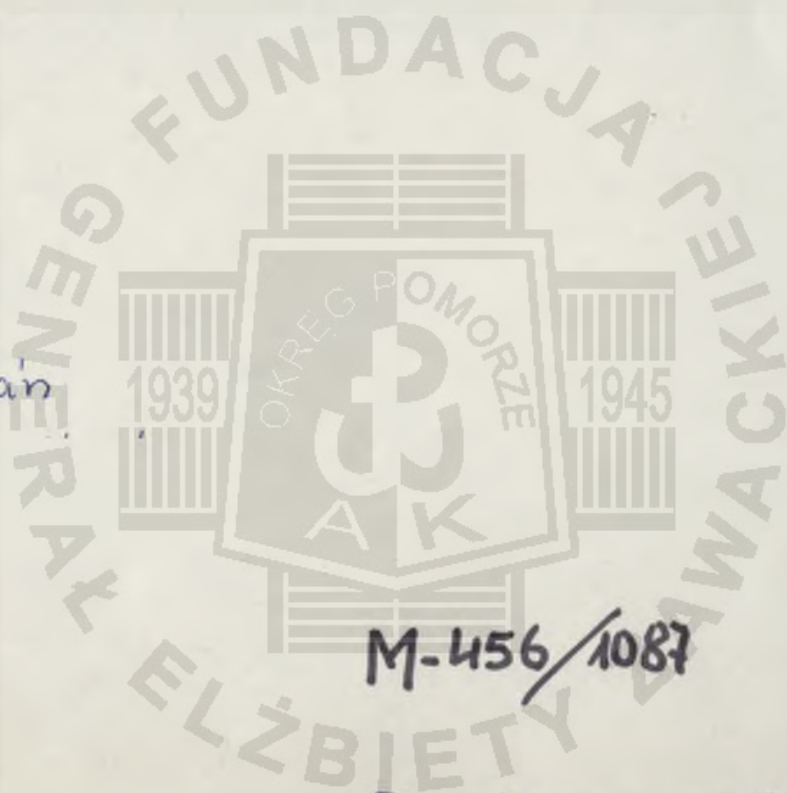
kmolt. plac. POZ-„Znaki”-AK nr
Rogowie.

Nota biograficzna:

sob: „Buletyn” FRPAK, nr 2/2004
s. 6A

8/2.11.05

60-568 Poznan

M-456/1087

Rypin
AK

Dulczewski Zygmunt
„Epos”

Dulczewski Zygmunt

